

Symbolika v kresbě začarované rodiny u dětí předškolního věku

Romana Trhlíková

Bakalářská práce
2024

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav školní pedagogiky

Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Romana Trhlíková
Osobní číslo: H210003
Studijní program: B0112P300001 Učitelství pro mateřské školy
Forma studia: Prezenční
Téma práce: Symbolika v kresbě začarované rodiny u dětí předškolního věku

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury o problematice kresby začarované rodiny u dětí předškolního věku.
Vymezení teoretických východisek zaměřených na rodinné prostředí dítěte a specifika dětského výtvarného projevu.
Příprava metodiky empirické části, stanovení výzkumného cíle a výzkumných otázek.
Realizace výzkumu prostřednictvím analýzy dětských produktů a polostrukturovaného rozhovoru s dětmi předškolního věku.
Zpracování, vyhodnocení a interpretace získaných dat.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a formulace výsledků výzkumu.

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

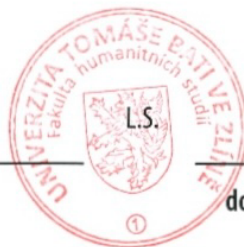
Seznam doporučené literatury:

- Davidov, R. (2008). *Kresba jako nástroj poznání dítěte* (2. vyd.). Portál.
- Gernhardt, A. (2014). *Children's drawings of self and family: Bringing cultural and universal perspectives*. [Dissertation, Osnabrück University]. Osnabrück University theses archive. <https://osnadocs.ub.uni-osnabrueck.de/handle/urn:nbn:de:gbv:700-2014061112536>
- Piaget, J., & Inhelder, B. (2010). *Psychologie dítěte* (5. vyd.). Portál.
- Plevová, I., & Pugnerová, M. (2022). *Dětský výtvarný projev v pedagogické praxi*. Grada.
- Vágnerová, M. (2017). *Vývoj dětské kresby a její diagnostické využití*. Raabe.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Beáta Deutscherová, MBA**
Ústav školní pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce: **11. ledna 2024**
Termín odevzdání bakalářské práce: **26. dubna 2024**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. PhDr. Mgr. Marcela Janíková, Ph.D.
ředitelka ústavu

Ve Zlíně dne 11. ledna 2024

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem citoval(a). V případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor.

Ve Zlíně 26. 4. 2024

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě

pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo učit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce je teoreticko-empirického charakteru. Zabývá se kresbou začarované rodiny u dětí předškolního věku a její symbolikou. Cílem práce je popsat význam kresby začarované rodiny u dětí předškolního věku a symboly, které se v ní objevují. Teoretická část práce popisuje specifika předškolního období dítěte a jeho vývoje, včetně rodinného prostředí a jeho významu pro vývoj dítěte. Dále se zaměřuje na diagnostiku, význam dětské kresby v diagnostice a kresbu začarované rodiny. V empirické části je nejprve provedena analýza souboru 18 dětských kreseb a následných polostrukturovaných rozhovorů s autory kreseb, poté výsledky kvalitativně orientovaného výzkumu týkajícího se symboliky v kresbě začarované rodiny.

Klíčová slova: dítě předškolního věku, dětský výtvarný vývoj, rodina, kresba, kresba začarované rodiny, symbolika dětské kresby

ABSTRACT

The bachelor thesis is of theoretical-empirical character. It deals with the drawing of an enchanted family by preschool children and its symbolism. The aim of the thesis is to describe the meaning of the drawing of the enchanted family by preschool children and the symbols that appear in it. The theoretical part of the thesis describes the specifics of the preschool period of the child and its development, including the family environment and its importance for the child's development. It also focuses on diagnosis, the importance of children's drawings in diagnosis and the drawing of the enchanted family. In the empirical part, first an analysis of a set of 18 children's drawings and subsequent semi-structured interviews with the authors of the drawings are conducted, followed by the results of qualitative research on the symbolism in the drawing of the enchanted family.

Keywords: preschool child, children's artistic development, family, drawing, drawing of an enchanted family, symbolism of children's drawings

Děkuji vedoucí mé práce PhDr. Beátě Deutscherové, MBA za trpělivost, odborné vedení a cenné rady, které napomohly vzniku této bakalářské práce. Děkuji také paní ředitelce mateřské školy, ve které probíhal sběr dat, za ochotu a snahu vyjít mi ve všem vstříc. Poděkování patří také všem participantům za jejich snahu a příjemně strávené chvíle během společných rozhovorů. A v neposlední řadě děkuji mé mamince, babičce, příteli a všem blízkým za trpělivost, podporu a pochopení během celého studia.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 PŘEDŠKOLNÍ OBDOBÍ A VÝVOJ DÍTĚTE	11
1.1 KOGNITIVNÍ VÝVOJ	11
1.2 EMOČNÍ VÝVOJ A SOCIALIZACE	12
1.3 MOTORICKÝ VÝVOJ.....	15
1.4 DĚTSKÁ KRESBA	16
2 KRESBA RODINY V DIAGNOSTICE	17
2.1 ONTOGENEZE DĚTSKÉHO VÝTVARNÉHO PROJEVU	17
2.2 DĚTSKÁ KRESBA V DIAGNOSTICE	19
2.3 KRESBA RODINY.....	22
2.4 KRESBA ZAČAROVANÉ RODINY	23
II PRAKTICKÁ ČÁST	25
3 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU	26
3.1 CÍL VÝZKUMU	26
3.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	26
3.3 VÝZKUMNÝ SOUBOR	26
3.4 METODY VÝZKUMU.....	26
3.5 SBĚR DAT	27
4 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	29
4.1 ROZBOR KRESEB	29
4.2 CELKOVÁ ČETNOST SYMBOLŮ.....	54
4.3 ZPŮSOBY ZAČAROVÁNÍ	57
5 SHRNUÍ VÝSLEDKŮ	59
5.1 DISKUSE A LIMITY VÝZKUMU	60
ZÁVĚR	61
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	62
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	64
SEZNAM OBRÁZKŮ	65
SEZNAM TABULEK	66
SEZNAM PŘÍLOH	67

ÚVOD

Kresba patří mezi nejdůležitější projevy tvůrčí činnosti dětí. Pro dítě je prostředkem k vyjádření vlastních pocitů, myšlenek, postojů, tužeb ale i obav. Zároveň je však také důležitým nástrojem pro rozvoj jemné motoriky a představivosti.

Tato práce se zabývá dětskou kresbou a symboly, které se v ní objevují. Díky tomu, že kresba je pro děti prostředkem sebevyjádření, často se v ní objevují informace či pocity, které dítě jinak, například slovně, vyjádřit nedokáže. Kresba je proto velmi významným prostředkem komunikace mezi dítětem a jeho okolím, ale také nenásilným způsobem získání informací, jak o osobnosti dítěte, tak o různých oblastech jeho rozvoje. Díky tomu, že může učiteli poskytnout jakýsi vhled do mysli dítěte, stává se kresba cenným nástrojem pro jeho práci s dětmi.

Při práci s dětmi je velmi důležité vzájemné porozumění. Dítě musí rozumět učiteli a jeho požadavkům, učitel zase musí rozumět dítěti a jeho potřebám. Toto téma práce jsem si vybrala, protože kresba je velmi důležitým a zajímavým prvkem komunikace mezi těmito dvěma stranami. Věřím, že do budoucna mi zkušenosti z průběhu zpracování této práce pomohou lépe porozumět dětem a jejich způsobům vyjádření.

Cílem práce je analýza dětských kreseb začarované rodiny se zaměřením na opakující se symboly pro jednotlivé osoby, podobnost symbolů s konkrétními osobami a porovnání kresby začarované rodiny a rodiny klasické. Práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou.

Teoretickou část práce tvoří dvě na sebe navazující kapitoly, které se věnují vývoji dítěte v předškolním období, dětské kresbě a jejímu využití v pedagogické diagnostice. Pozornost je věnována také základní symbolice v dětské kresbě a tradiční symbolice připisované jednotlivým zvířatům.

Praktická část práce bude obsahovat výsledky kvalitativně orientovaného výzkumu, který je realizován prostřednictvím analýzy dětských kreseb začarované rodiny. Pro získání vlastní interpretace dítěte a dalších důležitých informací na kresbu vždy navazuje polostrukturovaný rozhovor s dítětem. Z důvodu konfrontace výsledků je do výzkumu zahrnuta také kresba klasické rodiny.

Tato práce může být zdrojem informací pro všechny, které zajímá symbolika v kresbě, a kteří chtějí lépe porozumět kresbám dětí.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 PŘEDŠKOLNÍ OBDOBÍ A VÝVOJ DÍTĚTE

Podle Langmeiera a Krejčířové (2006) se pojmem předškolní období myslí celé období od narození dítěte až po jeho vstup do školy. Toto značně široké pojetí má svůj význam, ale také svá úskalí. Jedním z nich je například srovnávání všech dětí v tomto období a opomíjení rozdílů, které jsou viditelné mezi batolaty a dětmi ve věku tří až šesti let. Do stejného věkového rozmezí řadí předškolní období také Vágnerová a Lisá (2021). V tomto období vyzdvihují diferenciaci ke světu a stabilizaci vlastní pozice. Podle autorek se kromě egocentrismu u dětí začíná projevovat potřeba něco zvládnout, potvrdit své kvality tím, že něco vytvoří. Z tohoto důvodu je předškolní období nazýváno obdobím iniciativy. Celkově se toto období chápe jako fáze přípravy na život dítěte ve společnosti.

Vývoj dítěte, i když je každý jedinec unikátní a jeho vývoj individuální, má určitou posloupnost. Díky tomu, že každé dítě je jiné, ve vývoji jednotlivých oblastí může být mezi jednotlivci rozdíl. Každé dítě jinak získává zkušenosti, jiným způsobem reaguje na podněty a také jinak nabývají vědomosti a dovednosti (Bednářová & Šmardová, 2015).

1.1 Kognitivní vývoj

V oblasti kognitivního vývoje se dítě dostává z předpojmové (symbolické) úrovně inteligence na úroveň názorového (intuitivního) myšlení. K tomuto posunu dochází kolem čtyř let dítěte. To je nyní schopno vytvářet si pojmy na základě vystižení podstatných podobností a také vyvozovat závěry, i když zatím není schopno postupovat podle logických operací. Jeho myšlení je zatím pouze prelogické, předoperační. Myšlení dítěte v této fázi kognitivního vývoje je úzce vázáno na vlastní činnost dítěte, je často egocentrické, antropomorfské (dítě vše polidšťuje), artificialistické (podle dítěte se všechno „dělá“) a magické (dítě si mění fakta podle vlastních přání). Neznamená to však, že dítě není schopno oddělit realitu a fantazii. Ve věku čtyř let má podle studie (Nguyen, Gelman, 2003 in Langmeier & Krejčířová, 2006) dítě relativně rozvinuté pojetí smrti. Ještě ale není schopno plně pochopit nezvratnost a konečnost smrti, k tomu u dětí dochází až kolem šesti let. V předškolním věku se u dětí zvyšuje kapacita paměti a zrychluje zpracovávání vjemů a nových informací. (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Předškolní děti ještě nejsou schopny odhadovat vzdálenost mezi několika objekty či prostorové vztahy. Objekty, které jsou k dětem nejbliž, považují za největší, u objektů, které jsou vzdálenější, si děti často představují menší velikost. Rozlišit polohu nahoře a dole pro děti není problém, zatím ale neumí rozlišovat polohu vpravo a vlevo. Z jejich pohledu

se totiž poloha objektů mění s každým jejich pohybem - pokud se dítě otočí o 180 stupňů, objekty, které předtím byly vlevo, jsou nyní vpravo. Vnímání času je u dětí zaměřeno na aktuální děti. Pojmy jako minulost či budoucnost pro ně ještě nemají takový význam. Předškolní děti už ale vědí, co znamenají pojmy dříve a později, vědí co znamená před nebo po, zvládají základní orientaci v čase a už také chápou význam délky trvání něčeho. Děti už také dokáží vyjmenovat číselnou řadu, avšak často nechápou, jaký význam jednotlivá čísla mají, ani jak na sebe mají navazovat. Zatím dovedou rozpoznat, čeho je více a čeho méně, ale spíše než na základně počítání děti množství rozlišují podle například opticky větší řady, větší hromádky atd. (Vágnerová & Lisá, 2021).

Co se pozornosti týká, děti ztrácejí své celkové nabuzení a učí se lépe zaměřovat svou pozornost na podstatné věci, získávají schopnost záměrné selektivity. S věkem dětí také narůstá doba, po kterou dokáží svou pozornost těmto věcem věnovat. Důležitým aspektem však je, jak je daná věc zaujme. Děti se lépe soustředí na něco, co si samy vybraly, než na co by se měly soustředit podle dospělého (Pugnerová, 2019; Vágnerová & Lisá, 2021).

Pro rozvoj verbálních dovedností dítěte je velmi důležitá komunikace s dospělými, vrstevníky, či média. Díky napodobování projevu ostatních se učí novým slovům způsobům vyjadřování. Pro děti předškolního věku je typické velké množství otázek. Často se jedná o otázky typu „jak“ a „proč“. Z toho, na jaké otázky se děti ptají a jakým způsobem je formulují, lze vyčíst, jakým způsobem uvažují (Vágnerová & Lisá, 2021).

1.2 Emoční vývoj a socializace

Emoce mají nezastupitelnou roli na proces učení, který významným způsobem ovlivňují. Emoční prožívání je u předškolních dětí oproti batolecímu věku stabilnější a vyrovnanější. Děti jsou v tomto věku už schopny lépe se vyrovnat se svou nespokojeností, a to díky rozvoji emoční regulace. S tím souvisí pokles negativních emocí. Celkově u dětí předškolního věku dochází ke změnám v emočním prožívání. Nedochozí už u nich tak často ke vzteku a zlosti, díky lepšímu pochopení příčin těchto pocitů. Díky rozvoji představivosti jsou děti schopny vytvářet si různé imaginární bytosti a s tím souvisí některé projevy strachu. Strach v dětech mnohdy vyvolává příjemné vzrušení, proto mívají tendenci se vzájemně strašit. V předškolním věku mají děti smysl pro humor odpovídající jejich uvažování. Často je pro ně vtipné opakování tabuizovaných slov či nesmyslů. S příchodem chápání významu

budoucnosti děti začínají prožívat pocit těšení se (Pugnerová, 2019; Vágnerová & Lisá, 2021).

Pro dítě zůstává nejvýznamnějším prostředím pro primární socializaci i v předškolním období rodina. Podle Vágnerové a Lisé (2021) však socializace předškolního dítěte probíhá i mimo ni. Někdy se proto tomuto období říká fáze přesahu rodiny.

Rodinné prostředí dítěte

Helus (2015) definuje několik znaků současné rodiny, které ji odlišují od rodin dřívějších, velkých vícegeneračních. Dnešní rodiny sestávají jen z pár lidí, kteří tvoří její jádro a sdílí intimní soužití. Taková rodina je nazývána jako nukleární (jádrová). Jádro rodiny je tvořeno partnerskou dvojicí, v tom případě se jedná o rodinu partnerskou nebo manželskou. Dalším znakem je, že se jedná o rodinu dvougenerační. Jednu generaci tvoří partnerská dvojice, tedy matka a otec, a druhou generaci tvoří děti. Oproti rodinám vícegeneračním, dnešní rodina je intimně vztahová, to znamená, že funguje jako soukromý prostor. Posledním znakem současné rodiny je privátní individualizace. Jedinec se vyvíjí jako svébytná osobnost, rozhoduje se, nese za svá rozhodnutí zodpovědnost. S individualizací přichází společenská kontrola, která se projevuje například ve formulaci zákonů povinné péče o děti.

„Definujeme-li rodinu jako systém, můžeme využít nejjednodušší klasickou pracovní definici systému – „systém je soubor částí a vztahů mezi nimi“.“ (Sobotková, 2012, s. 24)

Rodinná struktura se za posledních třicet let velmi změnila. Jedním z aspektů je vysoká míra rozvodovosti a tím pádem i nárůst složitých nevlastních rodin. Dalším aspektem je rostoucí míra nemanželského rodičovství. Díky těmto aspektům se výrazně zvyšuje podíl dětí žijících v nevlastních rodinách a v rodinách vzniklých mimo manželství (Brown, 2004).

Význam rodiny je pro dítě nezastupitelný, je pro dítě primární sociální skupinou, díky které si osvojuje první sociální role, představuje pro dítě základní jednotku jeho společenského vývoje. Má pro dítě významné funkce, jako je například funkce emoční, reprodukční, ekonomická, zaopatřovací či socializační. Hlavní úlohou rodiny je citové zázemí, intimita a sociální opora. Rodina by měla být místem útěchy a psychické úlevy, prostorem, kde se lidé mohou otevřeně projevit. Důležitým aspektem je teritorium domova, ve kterém má dítě své místo – svůj pokoj s hračkami, postelí atd. (Jedlička et al., 2018; Kagan, 1977; Vágnerová & Lisá, 2021).

Socializace dítěte sestává podle Langmeiera a Krejčířové (2006) ze tří vývojových aspektů:

- **Vývoj sociální reaktivity:** Zahrnuje rozvoj emocionálních vztahů s lidmi v blízkém i širším společenském okolí. K tomuto aspektu se řadí například verbální a neverbální komunikace, či zájem o druhé.
- **Vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací:** Tento aspekt se zaměřuje na formování norem a hodnot, které jedinec přijímá na základě příkazů a zákazů od autorit. Tyto normy pak ovlivňují chování jedince tak, aby se ve společnosti pohyboval v určitých mezích.
- **Osvojení sociálních rolí:** Znamená přijímání očekávaných vzorců chování a postojů očekávaných od společnosti. Toto nezahrnuje pouze povolené nebo zakázané aktivity, ale celkově reflektuje postavení jedince ve skupině. Dospělí hrají různé role v rodině, zaměstnání nebo rekreačních aktivitách, a i u dětí se očekává plnění odlišných rolí doma a ve skupině ostatních dětí.

Vývoj sociálních kontrol

V útlém dětství má dítě velkou svobodu. Nemusí se samo starat o hygienu ani o jídlo, dokonce se od něj ani neočekává, že by ihned uposlechl rozkazu rodičů. Teprve v pozdějším věku se dítě přizpůsobuje společností schvalovaným způsobům, a to díky sociálnímu tlaku a očekávání, že se bude chovat podobně jako dospělí členové. Časový rámec tohoto přechodu mezi povolenou svobodou a sociálním tlakem se liší podle jednotlivých společností. Tento přechod může být náhlý nebo postupný, a způsob, jakým se mění období tolerance v období socializace, je rovněž různý. Někde probíhá socializace pozvolna a podporuje se chválou a odměnami za vyspělejší chování, zatímco jinde je přísná a vynucená prostřednictvím trestů. Během třetího roku života se u dítěte objevují první známky sebekontroly, zatím však dítě využívá samo proti sobě příkaz převzaté od rodičů. Kolem třetího roku věku už je schopno sebekontroly řídicí se myšlením a ne řečí. Vnitřní sociální kontrola je nejčastěji nazývána jako svědomí (Langmeier & Krejčířová, 2006).

V současné společnosti se proces socializace dítěte obvykle odehrává postupně a pozvolna, především během třetího roku života a po celou dobu předškolního období. Rodiče a další členové rodiny, včetně rozšířené rodiny, hrají klíčovou roli ve stimulaci a posílení socializace dítěte, zejména co se týče rozvoje sociálních kontrol a adaptace k vyspělejší

sociálním rolím. Postupně začínají hrát významnou roli i ostatní děti (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Vývoj sociálního porozumění

Dítě je schopno čím dál tím více ovládat své pocity, které se učí vyjadřovat zřetelněji a jemnějším způsobem. Díky většímu porozumění sobě samotnému narůstá také schopnost porozumět emočním projevům druhých a dítě je schopno empatie. Kvůli vlivu sociálních tlaků se dítě postupně zlepšuje v ovládání vnějších projevů chování a reakcí, až je schopno čím dál tím lépe utlumit okamžité emoční reakce a projevy chování (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Vývoj sociálních rolí

V tomto směru dochází k výraznějším změnám až v předškolním věku dítěte. Mezi dětmi ve věku tří až čtyř let je možné pozorovat výraznou soupeřivost. Naopak ale projevují i porozumění druhým, například při utěšování plačícího kamaráda (Langmeier & Krejčířová, 2006).

1.3 Motorický vývoj

Dítěti se v předškolním věku protahují končetiny, přibírá zhruba 2 kila ročně a také v tomto období vyroste průměrně o 5-7 centimetrů. U dítěte dochází k růstu kvality pohybové koordinace, proto už dokáže chodit jak po nerovném terénu, tak po schodech nahoru i dolů bez držení. Změny, ke kterým během tohoto období dochází jsou méně nápadné, to však neznamená, že by byly méně významné. Dochází k rozvoji a zdokonalování hbitosti, pohybové koordinaci a pohyby jsou elegantnější. Další rozvíjející se oblastí je jemná motorika a dochází k vyhranění laterality. Dítě je schopno se samostatně najíst, obléknout i svléknout, umýt si ruce a dokonce si už zkouší zavázat tkaničky. Svou zručnost užívá dítě v kresbě, například v pro dítě velmi zajímavé kresbě postavy. Od mnohознаčného spontánního čarání čar a koleček dítě získává schopnost napodobení základních tvarů a postavu člověka kreslí formou hlavonožce. Výtvarné projevy dítěte jsou značně kreativní a individuální. Učitelé i rodiče by měli dítěti vytvořit vhodné podmínky pro spontánní umělecké vyjadřování dítěte. Zdokonalení se projevuje i v řeči dítěte, ze které postupně mizí „patlavost“ (Doležalová, 2016; Langmeier & Krejčířová, 2006).

1.4 Dětská kresba

Kasáčová a Cabanová (2016) popisují kresbu jako dvojrozměrné dílo, které vzniká procesem, který se odehrává na určité ploše určené ke kreslení - papíru, plastu, plátna nebo jiných materiálů, a při kterém se využívá kreslicích pomůcek, jako je tužka, pastelka, voskovka či křída. Při kreslení je využito různé množství barev, kterými je částečně zaplněn podklad – plocha pro kresbu.

„Výtvarný projev totiž umožňuje seznámení s tím, jak děti vidí svět, jak vidí sebe a jak se vyrovnávají se svým okolím.“ (Pugnerová, 2019, s. 57)

Z uměleckého hlediska platí základní znaky kresby i pro kresbu dítěte. Podmínkou je vhodný výběr ploch pro kreslení a materiálů, čímž dětem zajistíme bezpečné prostředí a ulehčíme způsoby vyjádření se. Kresba má sama o sobě svůj cíl, pro děti je určitou formou průniku mezi realitou a jejich nevědomými tužbami a představami, které neovládají. Dětská kresba má tedy oproti kresbě umělecké navíc i citovou hodnotu (Kasáčová & Cabanová, 2016; Piaget & Inhelderová, 2010).

Z psychologického hlediska je podle Kasáčové a Cabanové (2016) kresba pro dítě formou tvořivé aktivity vypovídající o jeho vnitřním životě, zájmech, myšlenkách, cítění a prožívání. Do kresby se promítají také jeho životní podmínky, sociální prostředí, ve kterém žije a vlivy výchovy. Cognet (2013) tvrdí, že dětská kresba nemůže existovat bez interakce s ostatními lidmi. Pokud ostatní dítěti umožní kreslit, dávají mu prostor vyjádřit se o jeho výchově, ale i tužbách, obavách či jeho snech. Tento rozměr dětské kresby je však velmi náročný a složitý a pro jeho dešifrování je potřeba velmi hlubokého porozumění dětské diagnostice.

Z pedagogického hlediska kresba dítěte představuje realitu, ve které dítě aktuálně žije nebo žilo. Kasáčová a Cabanová (2016) tvrdí, že obsah kresby závisí na tom, co dítě zná a co zažilo. Představy každého dítěte jsou jedinečné a jejich grafické znázornění také. Vždy proto vzniká jedinečná kresba. Podle Vágnerové (2005) je kresba neverbální symbolickou funkcí, prostřednictvím které dítě vyobrazuje realitu tak, jak ji samo chápe. Z pedagogického hlediska je velmi důležité si uvědomit, že kresba dítěte je závislá na jeho psychomotorickém, kognitivním a socioemocionálním rozvoji. Vyjádření jeho představ a pocitů je tedy limitované aktuální úrovní jeho grafických schopností. V některých případech může popis dítěte pozměnit zdánlivý význam kresby. Z pedagogického hlediska může kresba sloužit jako prostředek pro poznávání vnitřních a vnějších podmínek rozvoje osobnosti dítěte.

2 KRESBA RODINY V DIAGNOSTICE

Tato kapitola se věnuje kresbě rodiny v souvislosti s pedagogickou diagnostikou. Pro začátek je důležité vysvětlit, jaký je vývoj kresby dítěte, jakým způsobem figuruje dětská kresba v diagnostice a co se díky jejímu využití dá zjistit. Poté už následují kapitoly, ve kterých je popsána konkrétně kresba rodiny a kresba začarované rodiny, jejich symboly a také, jak se tyto kresby hodnotí.

2.1 Ontogeneze dětského výtvarného projevu

V této podkapitole bude rozebrán vývoj dětského výtvarného projevu podle Davida (2008), Plevové a Pugnerové (2022) a Vágnerové (2005).

Ve vývoji dětského výtvarného projevu můžeme diverzifikovat určité vývojové fáze. Jejich množství i pojmenování se u různých autorů liší. Jedním z nejvlivnějších autorů stadia kresby je Davido (2008):

- **Stadium „čmáranic** - V tomto stadiu se dítě nachází zhruba v období jednoho roku. Tužka je jakýmsi prodloužením ruky dítěte a během kresby ji nezvedá z papíru. Dítě čmárá všemi směry a čáry souvisejí s jeho „já“.
- **Stadium „čárání“** - Toto stadium následuje bezprostředně po období „čmáranic“. Dítě už se snaží lépe držet tužku a často i napodobit psaní dospělých. V kresbě lze také pozorovat určitý záměr, toto stadium je spojeno s vývojem intelektu dítěte. Dítě však není schopno udržet delší dobu pozornost, proto se jeho původní nápad během kreslení několikrát mění a není jisté, že dítě kresbu dokončí. Někdy se záměr kresby objeví až v závěru a dítě svůj výtvarný výtvor nějak pojmenuje. Jedná se o okamžitý nápad či náhodně vzniklou podobnost.
- **Stadium „hlavonožců“, univerzálních postav** - Hlavonožci se u dítěte začínají objevovat kolem třetího roku, kdy už začíná kreslení zvládat a kresbám také dává určitý obsah. Dítě se snaží znázornit postavu člověka kolečkem, které má představovat hlavu i trup zepředu. Ke kolečku přiléhají čtyři čárky, dvě představují ruce a další dvě nohy. Postupně s věkem dítěte se kresba zdokonaluje a přibývají detaily, jako jsou oči, ústa a pupek, které jsou vyobrazeny pomocí tečky či drobného kolečka. Začíná se také objevovat další kolečku, které představuje trup postavy.
- **Kresba sebe samotného** - Dítě je schopno nakreslit samo sebe až v momentu, kdy získá představu o vlastním těle, tedy si uvědomí vlastní tělesné schéma. Toto vědomí není

u dítěte vrozené, ale je postupně utvářeno prostřednictvím opakovaných a rozmanitých zkušeností.

Jistou obdobou stádií kresby podle Davida (2008) je Vágnerová (2005), se kterou se v mnohých částech shodují Plevová a Pugnerová (2022):

- **Presymbolická, senzomotorická fáze** - Tato fáze je někdy nazývána také jako předkreslířské období a týká se dětí ve věku dvou let, tedy batolecího věku. Pro ty je čmárání často výrazně zajímavější, než výsledek. To, že se kreslí, je pro dítě důležitější než to, co se kreslí. Tato aktivita je pro ně natolik přitažlivá, že si pro ni vybírají všemožná místa, jako například podlahu, stěny či nábytek. Zanechání stopy je provázeno pocitem uspokojení. Dítě se svým hotovým výtvozem dále nijak nezabývá, neuvědomuje si, že na něm může být něco vyobrazeno. (Plevová & Pugnerová, 2022; Uždil, 2002; Vágnerová, 2005). Zároveň Matthews (1999, in Pugnerová & Plevová, 2022) popisuje, že čmárání jako takové prochází několika fázemi vývoje:
 1. Prvním stádiem jsou tečky a čáry směřované horizontálně a vertikálně.
 2. Ve druhém stádiu se objevují smyčky a kruhové linie.
 3. Výsledkem třetího stádia čmárání jsou uzavřené tvary, které mohou být chápány jako základ zobrazení různých tvarů. U těchto kreseb už si lze představit, že by něco mohly znázorňovat.
- **Fáze přechodu na symbolickou úroveň** - K přechodu na symbolickou úroveň dochází kolem třetího roku dítěte. To v této fázi zjišťuje, že pomocí čmárání může zobrazit realitu, stává se proto symbolem. Často je hotový produkt dodatečně pojmenován, a to nejčastěji na základě výrazného znaku, který je pro dítě typický pro určitý objekt. Tato fáze se proto nazývá obdobím dodatečného/sekundárního symbolického zpracování. To, že je dítě svým výtvořům schopno přiřadit nějaký význam lze považovat za předstupeň plánované kresby. Některé děti jsou už kolem třetího roku schopny začít kreslit s úmyslem něco vyobrazit. Nejčastěji se jedná o lidi, domy, květiny a auta (Pugnerová & Plevová, 2022; Vágnerová, 2005, 2017).
- **Fáze primárního symbolického vyjádření** - Dítě je schopno úmyslně něco konkrétního zobrazit, i když je kresba zatím nepřesná a nedokonalá. Kresba se v této fázi stává jedním ze způsobů symbolického zobrazení skutečnosti. Míra podobnosti zobrazovaného objektu a jeho kresby je závislá na široké skupině schopností a dovedností, jako například o motoriku, senzomotorickou koordinaci či poznávací

procesy, ale také na dalších faktorech, mezi které můžeme zařadit například aktuální emoční stav. Vzhledem k tomu, že kresba je pro dítě hlavně vyjádřením jeho názoru na zobrazovaný objekt, mohou v ní být více než reálná podoba zdůrazněny některé submisivně významné znaky (Pugnerová & Plevová, 2022; Vágnerová, 2005, 2017).

- **Přechod k vizuálnímu realismu a fáze druhotné schematizace** – Vizuální realismus se projevuje v kresbě dětí na přelomu předškolního věku a mladšího školního věku. V kresbě je už přesněji zachycena podoba kresleného objektu i jeho poloha v prostoru. Detaily jsou stále zobrazeny na základě subjektivní důležitosti. Kresba je celkově lépe zpracovaná a více se podobá skutečnosti. Je také reálněji rozvržena na ploše a ztrácí se z ní transparentnost (Plevová & Pugnerová, 2022).

Vývojem kresby postavy se zabývá Vágnerová (2005):

- **Stadium hlavonožce** - Toto stádium se u dětí objevuje okolo tří let. Pro děti je nejpodstatnější lidský obličej, který vnímají jako důležitý pro navazování sociálního kontaktu. Z toho důvodu se v kresbě zaměřují hlavně na vyobrazení hlavy a detailů obličeje. Vývojově následující částí jsou pro děti končetiny, protože jsou potřeba pro jakoukoli aktivitu. Příčinou chybějícího trupu tedy nespočívá v tom, že by jej děti neuměly nakreslit, ale v tom, že postavu kreslí od, dle jejich názoru, nejpodstatnějších částí.
- **Stadium subjektivně fantazijního zpracování** - Tato fáze se objevuje u dětí ve věku čtyř až pěti let a je také nazývána jako prelogický přístup. Při vyobrazení důležitých detailů děti často nerespektují realitu. Pro toto stádium jsou typické průhledné kresby, na kterých dítě nejprve nakreslí postavu, které postupně přikresluje vrstvy oblečení. U těhotných žen děti někdy zobrazují obsah jejího těla, jiným postavám zase zobrazují pupík pod oblečením. Díky těmto detailům získává trup, který se tak v kresbě začíná objevovat.
- **Stadium realistického zobrazení** - Pro konec předškolního věku je typický přechod k realismu. Dětské kresby se čím dál tím více podobají skutečnosti. Děti v tomto stadiu kreslí převážně to, co vidí.

2.2 Dětská kresba v diagnostice

Kresba je pro učitele jednou z možností, jak přirozenou a nenásilnou cestou získat přehled o různých oblastech dětské osobnosti, ale také o postojích a pocitech, o kterých dítě nemluví,

ale je schopno vyjádřit je právě prostřednictvím kresby. Pro děti předškolního a mladšího školního věku představuje kresba příležitost vyjádřit pocity, které nedokáží vyjádřit slovy. Dá se považovat za jakousi obrázkovou řeč. Z dětské kresby je možno vyčíst, na jaké je dítě vývojové úrovni, na jaké úrovni je jeho jemná a hrubá motorika, vizuomotorika, prostorové a zrakové vnímání (Juříčková, 2011).

Při diagnostickém využití kresby v pedagogickém procesu je nutno brát ohled na nedostatečnou psychologickou kvalifikaci učitele. Není proto vhodné dělat závěry na základě jedné nebo několika málo kreseb. Kresba by taky nikdy neměla být jediným zdrojem informací učitele, měla by sloužit spíše k lepšímu pochopení a zpřesnění informací o dítěti (Juříčková, 2011).

Základní symboly v dětské kresbě

Způsob, jakým dítě vyobrazí jednotlivé postavy – členy rodiny, vypovídá mnohé o jejich vztahu k nim. Je významné, v jakém pořadí dítě postavy nakreslí, zda jsou všechny stejně propracované, co mají na sobě i jejich velikost. Postavy, které děti vnímají pozitivně, bývají větší, propracované a hezky oblečené, zatímco negativní postavy jsou často malé, na kraji obrázku, odbyté a neupravené (Gernhardt, 2014; Plevová & Pugnerová, 2022)

Kresba domu patří mezi nejoblíbenější témata. Zároveň hodně vypovídá o osobnosti dítěte a také o jeho charakteru. V kresbě domu je možné pozorovat množství symbolů, například rodinné teplo nebo přístřeší. Děti dům kreslí jako postavu, každá stavba se podobá člověku. Při interpretaci domu je důležité sledovat jak samotný dům, tak i jeho okolí. U domu samotného pozorujeme, zda má dveře, okna, jestli je nějak ozdobený. U jeho okolí si zase všímáme stromů, zahrady, plotu, cest (Davido, 2008).

Kresba stromu může být symbolem pro člověka. Podobnost lze spatřit v tom, že jak člověk, tak strom stojí. Strom je často považován také za symbol růstu, plodnosti, síly a tajemství. Kresba stromu se vyvíjí s věkem autora kresby, stejně jako kresba postavy. Nejprve se jedná o čmáranice, poté strom získává vzhled hlavonožce a později se rozšiřuje kmen směrem dolů. Následuje přetnutí spodní části kmene čarou, která má znázorňovat zem (Davido, 2008).

Přítomnost slunce v dětských kresbách má určitý význam. V našich životech má Slunce svou nezastupitelnou roli – svítí a zahřívá nás. Tento symbol je v kresbě téměř nepostradatelný. Jeho přítomnost ukazuje na vliv otce, pokud je Slunce teplé s více paprsky, značí dobré

vztahy mezi otcem a dítětem. Naopak špatné vztahy značí vybledlé Slunce, které může být schováno na jiným objektem (Davido, 2008).

Co dítě při kreslení vynechalo

Při interpretaci kresby je třeba věnovat pozornost i tomu, co dítě v kresbě vynechalo či zapomnělo nakreslit. V některých případech může jít o vynechávku z důvodu přílišného soustředění na svůj nápad a opomenutí pro nás podstatného detailu. Jindy se ale může jednat o vynechávky vyjadřující citové nebo sociální problémy. Pokud jde o kresbu postavy bez úst, může se v ní skrývat neschopnost komunikovat. Jednat se ale může i o dům bez dveří a oken, který může značit uzavřenost dítěte samo do sebe a problémy s komunikací (Davido, 2008).

Význam barev v dětské kresbě

Podle Davido (2008) má každá barva v dětské kresbě svůj význam:

- **Červená** - U dětí mladších šesti let je výhradní používání červené barvy považováno za zcela normální. U dětí starších šesti let může naznačovat sklony k agresivitě a nedostatečnou kontrolu emocí.
- **Modrá** - Děti mladší pěti let používající výhradně modrou barvu kontrolují své chování více než děti, které používají červenou. Když dítě v šesti letech používá modrou, znamená to, že je dobře adaptované. Modrá barva u dětí nahrazuje barvu hnědou. V případě, že dítě využívá výhradně modrou barvu, značí to až přílišnou sebekontrolu.
- **Zelená** - Užívání zelené barvy je srovnatelné s barvou modrou. Odráží ale spíše sociální vztahy.
- **Žlutá** - Užívání žluté barvy někdy ukazuje na nadměrnou závislost dítěte na dospělém. Je využívána jak samostatně, tak velmi často i ve spojení s barvou červenou.
- **Hnědá** - Hnědá barva může, podobně jako žlutá, odrážet špatnou rodinnou a sociální adaptovanost dítěte. Takové dítě v sobě často řeší nějaký konflikt.
- **Fialová** - Užívání fialové barvy se u malých dětí téměř nevyskytuje, pokud ale ano, značí to u dítěte jistý neklid. Tuto barvu děti využívají hlavně v období obtížné adaptace. V některých případech se vedle ní objevuje zelená, častěji se však vyskytuje s modrou a tím dítě prozrazuje úzkost.

- **Černá** - Černá barva se může objevit v kresbách dětí jakéhokoli věku. Někdy u dětí svědčí o bohatém vnitřním životě, většinou však ukazuje na určitou míru úzkosti.

2.3 Kresba rodiny

Kresba rodiny je oblíbenou a poměrně často využívanou metodou pro dětskou psychodiagnostiku, protože v rodině vznikají ty nejpevnější vazby a probíhá nejintenzivnější komunikace. V kresbě rodiny se navíc projevuje, jak se v ní dítě cítí a jak vnímá vztahy mezi jejími členy. Děti prostřednictvím kresby vyjádří i názor, který slovně vyjádřit nedokáží. Zabýval se jí například Zdeněk Matějček, který ji využíval k diagnostice rodinných vztahů. Výchova totiž velmi výrazně ovlivňuje formování osobnosti dítěte (Plevová & Pugnerová, 2022; Vágnerová, 2017).

Vývojové fáze kresby rodiny

Podle Plevové a Pugnerové (2022) lze vývoj kresby rodiny rozdělit do tří fází:

- **Statické, nediferencované** ztvárnění rodiny je vyobrazeno jako několik figur stojících v řadě. Tyto figury jsou zobrazeny stejně, jediným objevujícím se rozdílem je jejich velikost. Případné další rozdíly bývají důsledkem náhody, případně dítě nedokáže zpracovat toto téma lépe. Tento způsob ztvárnění rodiny je typický pro předškolní a mladší děti.
- Při **statickém, diferencovaném** ztvárnění rodiny se už jednotlivé postavy liší nejen velikostí, ale také oblečením či rysy obličeje. Vzájemná blízkost není náhodná, ale záměrná. Na základě vzhledu jednotlivých postav lze odhadovat pohled dítěte na vztahy v rodině. Pokud vztahy považuje za dobré, Každá z postav má své charakteristické znaky. Tento způsob ztvárnění rodiny je typický pro mladší školní děti.
- U **dynamického, diferencovaného** ztvárnění rodiny už nejsou znatelné rozdíly pouze ve zpracování jednotlivých postav, ale také v dynamice. Dítě ve své kresbě zachycuje postavy při nějaké činnosti. Toto ztvárnění je zvládnutelné dětmi středního a staršího školního věku.

Hodnocení kresby rodiny

Při hodnocení kresby rodiny je potřeba všimnout si několika věcí. Důležité je, koho dítě nakreslilo, koho naopak vynechalo a jestli do kresby nepřidal někoho, kdo do rodiny nepatří. K vynechání některého člena může mít dítě několik důvodů, a to například,

že je tento člen pro dítě nežádoucí, nemá pro něj význam nebo je často nepřítomen. Další důležitou informací je, v jakém pořadí dítě jednotlivé postavy nakreslilo a kam na papír je umístilo. Neméně důležité je také jak dítě jednotlivé členy rodiny nakreslilo (Plevová & Pugnerová, 2022; Vágnerová, 2017).

2.4 Kresba začarované rodiny

Při kresbě začarované rodiny má dítě možnost vyjádřit svůj názor a pohled na jednotlivé členy své rodiny, a to symbolickým začarováním do zvířat. Výhodou zvířecí symboliky je, že děti zvířata dobře znají ať už z knih, filmů, pohádek či bajek. Často znají dobře i zvířata, která nikdy neviděla, právě díky těmto zdrojům. Dítě si symboliku v kresbě téměř neuvědomuje, díky tomu může vyjádřit i pocity a postoje, které by si vědomě nedokázalo připustit (Plevová & Pugnerová, 2022).

Tento způsob kresby lze využít i v rámci školního prostředí. Děti se mohou pokusit nakreslit svoji třídu jako začarovanou. Zajímavá pro učitele může být kresba začarované učitelky/začarovaného učitele. Může tak zjistit, jak ji jednotlivé děti vnímají (Plevová & Pugnerová, 2022).

Tradiční symbolika připisovaná jednotlivým zvířatům

Zvířatům bývá tradičně připisována určitá symbolika, která je ovlivněna kulturou společnosti. Zvířatům jsou tak připisovány lidské vlastnosti, které je podle společnosti charakterizují. Gunn (2016, in Plevová, Pugnerová, 2022) je popisuje takto:

- Pták – svobodný
- Páv – krásný, pyšný
- Slepice – hloupá
- Kuře – zranitelné, roztomilé
- Pštros – rychlý, utíká před problémy (strká hlavu do písku)
- Sova – moudrá
- Labuť – věrná, půvabná
- Slon – velký, inteligentní
- Opice – chytrá, zvědavá, tvořivá, hravá

- Prase – chytré, špinavé
- Pes – věrný, závislý
- Kočka – tajemná, nezávislá, mazlivá
- Králík – zranitelný, častá kořist
- Krysa – inteligentní
- Myš – roztomilá, malinká
- Liška – vychytralá, lstivá, přizpůsobivá
- Tygr – vznešený, obávaný, silný
- Vlk – inteligentní, společenský (smečka), zlý
- Lev – vznešený, důstojný, strážce
- Puma – hbitá, rychlý lovec
- Medvěd – hromotluk, silný
- Včela – pilná
- Motýl – krásný
- Mravenec – pracovitý, křehký, trpělivý
- Pavouk – vzbuzuje strach
- Chameleon – nemá svůj názor, mění jej podle situace (mění barvy)
- Had – jedovatý, záludný
- Ryba – mrštná, snadno vyklouzne, přirovnání „jako ryba ve vodě“

Hodnocení kresby začarované rodiny

Při zkoumání symbolických významů různých zvířat je nutné brát v úvahu komentář dítěte, protože interpretace může být různorodá. Děti k jednotlivým zvířatům mohou mít vlastní postoj, který se liší od běžného výkladu. Po dokončení kresby je proto vhodné požádat dítě, aby vysvětlilo, proč si pro konkrétní osobu vybralo konkrétní zvíře a co to pro něj znamená. Děti mohou členy rodiny začarovat na základě psychické vlastnosti nebo způsobu chování, ale také na základě vnější podoby, jako je například velikost (Vágnerová, 2001; Matějček, 2006, in Plevová, Pugnerová, 2022).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU

V této kapitole bude rozebrán cíl výzkumu, výzkumné otázky, charakterizován výzkumný vzorek, metody výzkumu a popsán sběr dat.

3.1 Cíl výzkumu

Cílem praktické části této práce je analýza kreseb dětí předškolního věku. Analýza se zaměřuje na užívání opakujících se symbolů pro konkrétní členy rodiny (do jakého symbolu či figury bude nejčastěji začarován tatínek, maminka, sourozenec), na podobnost symbolu s vyobrazovanou osobou (zda se bude jednat o podobnost vnější či vnitřní) a na porovnání kresby začarované rodiny s kresbou rodiny klasické.

3.2 Výzkumné otázky

Jaký způsob začarování v kresbě převládá?

Jaké preference symbolů se v kresbě projevují?

V čem se shoduje a v čem liší kresba začarované rodiny a kresba klasické rodiny?

3.3 Výzkumný soubor

Kresba začarované rodiny a klasické rodiny se uskutečnila v Mateřské škole v okrese Kroměříž, konkrétně ve třídě dětí v posledním roce povinné předškolní docházky. Kresbu provádělo 9 náhodně vybraných dětí z této třídy. Konkrétně se jednalo o čtyři dívky a pět chlapců. Rodiče všech těchto dětí byli o průběhu výzkumu informováni a podepsali informovaný souhlas.

Abych docílila anonymity jednotlivých participantů, nejsou nikde v práci uvedena jména autorů kreseb ani jejich sourozenců či rodičů. V práci neuvádím ani. Název mateřské školy, do které participanté dochází. Kresby nejsou dostupné jinde, než v této práci.

3.4 Metody výzkumu

Metodou výzkumu je analýza dětské kresby a technikou výzkumu je kresba začarované rodiny. Jedná se o specifickou kresebnou techniku, ze které je podle Plevové a Pugnerové (2022) možné vyčíst informace o vztazích a emocích mezi členy rodiny, a to prostřednictvím analýzy volby symbolů, do kterých dítě jednotlivé členy začaruje, jejich rozmístění a velikosti, a v neposlední řadě vlastní interpretace dítěte. Pro konfrontaci výsledků

je ve výzkumu zahrnuta také kresba klasické rodiny. Pro získání důležitých informací jak o kresbě, tak o rodinném prostředí dítěte, proběhl s každým dítětem po každé z kreseb polostrukturovaný rozhovor vytvořený na základě návodu Švaříčka a Šed'ové (2010).

3.5 Sběr dat

Výzkum proběhl na jaře 2024.

Podmínky správné realizace výzkumu:

- kresba začarované rodiny (několika postav)
- pojmenování jednotlivých členů rodiny
- rozhovor
- kresba klasické rodiny

Každému dítěti jsem vždy nejprve vysvětlila, co má kreslit. K vysvětlení kresby začarované rodiny jsem využila instrukcí od Plevové a Pugnerové (2022, s. 114): „*Nakresli začarovanou rodinu, jako kdyby přišel kouzelník a každého z rodiny začaroval do nějakého zvířete, které by se pro něj nejlépe hodilo.*“ Poté jsem dítěti dala papír a k dispozici pastelky, tužky a fixy. Každé z dětí mělo na kresbu dostatek času, proto ještě než začalo kreslit, promyslelo si svou kresbu. Některé děti začaly kreslit pastelkami a svou kresbu později obtáhly fixou, jiné ji nechaly pouze pastelkami. Někdo si svou kresbu nejprve předkreslil tužkou a až poté vybarvil pastelkami.

Každé z dětí ke kresbě přistupovalo jinak. Aby se od sebe navzájem neinspirovaly, kreslilo mi začarovanou rodinu vždy pouze jedno dítě. Někteří hned věděli, co chtějí nakreslit, jiní chvíli váhali. Jedna z dívek si s kresbou nevěděla rady a dlouho přemýšlela, jaká zvířata nakreslí. Jeden z chlapců byl velmi pečlivý. U každého člena rodiny přemýšlel, jaké zvíře jej nejlépe charakterizuje. Při kresbě se soustředil a nenechal se ničím rušit. I přes mou snahu děti u kresby začarované rodiny izolovat, se některé děti přece jen inspirovaly jinou kresbou. Při rozhovoru potom dlouho vymýšlely spojitost nakresleného zvířete s členem rodiny, kterého představuje.

Ihned po dokončení kresby jsem započala rozhovor, který jsem nahrávala na diktafon. Většinou trval kolem 4-7 minut. Na základě mých úvodních dotazů jsem se dozvěděla, kdo na obrázku je, jakého člena rodiny představuje které zvíře a proč se autor rozhodl právě pro toto začarování. Odpovědi na tyto otázky jsem poté rozvíjela a dozvěděla se tak, zda jsou

na obrázku všichni nebo někdo chybí. Otázkami na konkrétní členy rodiny jsem se dozvěděla, jaký má ke každému dítě vztah, co má na něm nejraději i jak spolu tráví volný čas.

Stejný postup jsem zvolila i u kresby klasické rodiny, kterou děti kreslily s odstupem několika týdnů po kresbě rodiny začarované. Děti nejprve dostaly papír a k dispozici pastelky, tužky a fixy. Vysvětlila jsem jim, co mají kreslit a dala jim dostatek času pro tvorbu. Po dokončení kresby jsem s dětmi provedla krátký polostrukturovaný rozhovor týkající se vyobrazených postav a jejich vztahu s dítětem.

Nahrávky rozhovorů jsem převedla do písemné podoby a následně je okódovala. Tento přepis jsem poté využila u analýzy kreseb a způsobů začarování.

4 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Kapitola se věnuje rozboru jednotlivých kreseb začarované rodiny a jejich porovnání s kresbou klasické rodiny. V rozboru tvoří podstatnou část vlastní interpretace dítěte. Následně jsou rozepsány počty symbolů, jsou popsány nejčastější volby začarování rodičů a nejčastější volby symbolů celkově. Na konci budou rozepsány nejčastější důvody začarování a zda se jedná o podobnost vnější či vnitřní.

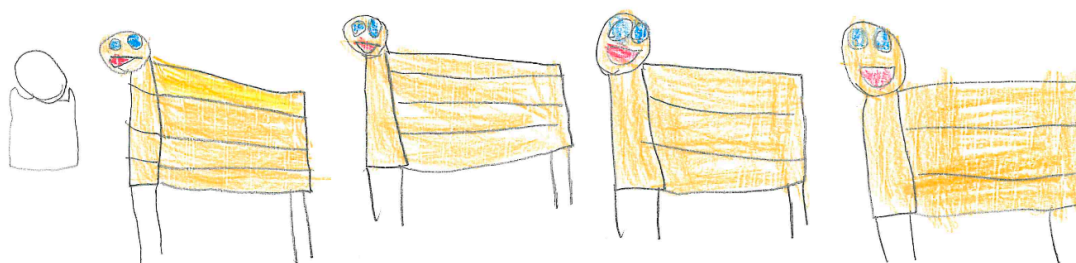
4.1 Rozbor kreseb

Na úvod jsem popsala, jak kresba probíhala. V rozboru kreseb začarované rodiny jsem se nejdříve zaměřila na prostředí kresby, na zvířata, do kterých byli jednotliví členové začarováni, a na důvody začarování. Dále jsem pozornost věnovala pořadí a velikosti postav. Důležitá pro mě byla také informace, zda dítě nakreslilo všechny členy rodiny, nebo na obrázku někdo chybí. Děti jsem nechala během rozhovoru popsat, co se jim na jednotlivých členech líbí a na co jsou šikovní. I tyto informace jsem zahrнула do rozboru kreseb.

V rozboru kreseb klasické rodiny jsem se stejně jako při kresbě začarované rodiny zaměřila nejprve na prostředí kresby. Poté jsem se zaměřila na pořadí postav a zeptala jsem se, zda dítě nakreslilo všechny členy své rodiny, nebo někoho vynechalo. Zajímalo mě také, zda je na obrázku i domácí mazlíček. Následně jsem se zaměřila na rozhovor s dětmi, ve kterém popisovaly, co mají na konkrétních členech nejraději a komu by chtěli být v dospělosti nejvíce podobní. Mou poslední otázkou bylo, zda by na své rodině chtělo dítě něco změnit. Na závěr jsem zhodnotila, o jakou fázi kresby rodiny se jedná.

Obě kresby jsem nakonec porovnála. Zaměřila jsem se na postavy – zda jsou v obou kresbách stejní členové rodiny, jaké jsou rozdíly ve velikosti a pořadí postav. Poté jsem porovnála informace o tom, v čem jsou jednotliví členové šikovní a co na nich má dítě nejraději. To mi pomohlo poodkrýt vztah k jednotlivým členům.

Participant 1

Obrázek 1 Participant 1 – Začarovaná rodina

Dívka popsala, že má talent na zpěv a zpívání ji baví. O své sestře řekla, že je taky talentovaná ve zpěvu, ale i v malování. Matka podle dívky dobře varí a otec je šikovný na opravování domu.

Svoji rodinu dívka nakreslila jako žirafy. Svou volbu odůvodnila v rozhovoru tím, že žirafy má ráda a zmínila i podobnost výšky žirafy a otce. Popsala, že na obrázku je ona, její sestra, matka a otec. Sebe nakreslila vedle otce a svou sestru vedle matky. Na můj dotaz, zda k tomuto pořadí měla nějaký důvod, odpověděla vysvětlením, že ona má stejné oči jako otec a její sestra má stejné oči jako matka. Další podobnost dívka zmínila i v barvě vlasů. Její matka a sestra mají vlasy světlé, dívka a otec mají vlasy tmavé (konkrétně ona hnědé a otec černé). Přesto, že u matky dívka mluvila o menším vzrůstu, u otce zase o větším, sestra je prvním rokem v mateřské škole a dívka samotná je v mateřské škole posledním rokem, nakreslila všechny žirafy stejně velké.

Po zadání si dívka s kresbou nejprve moc nevěděla rady, dlouho přemýšlela a poté začala kreslit postavu. Rychle si však uvědomila, že se má jednat o zvířata a svou kresbu dokončila správně.

Obrázek 2 Participant 1 – Rodina

Dívka nakreslila svoji rodinu u moře. Sebe dívka nakreslila jako druhou zleva, vedle sebe z jedné strany nakreslila svou sestru, z druhé strany svého otce a vedle otce svou matku. Na otázku, zda na obrázku někdo chybí, odpověděla, že se jedná o celou rodinu a nikdo nechybí. Na můj dotaz ohledně domácího mazlíčka jen zakroutila hlavou. Na své matce má dívka nejradši to, jak uklízí a vaří. Na otci se jí líbí, že všechny pokažené hračky dokáže spravit, a že krásně vysává dům. Na své mladší sestře má nejradši, že jí jdou krásně úkoly. Na moji otázku, komu by v dospělosti chtěla být podobná, mi odpověděla, že by chtěla být ve vaření jako mamka. Na své rodině by nechtěla nic změnit.

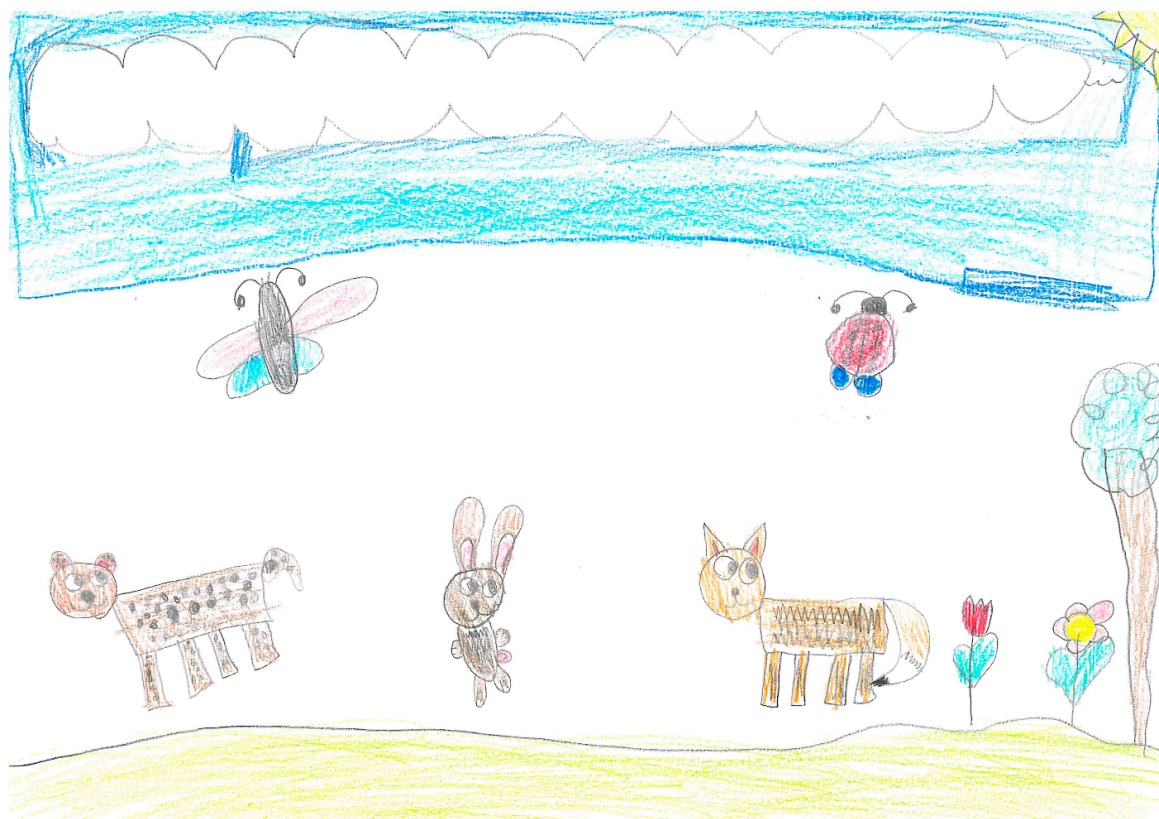
Kresba rodiny je statická a nediferencovaná, postavy vypadají téměř stejně a jsou mezi nimi jen minimální rozdíly.

Porovnání

V rozhovoru k začarované rodině dívka uvedla, že matka je menšího vzrůstu a otec je naopak vysoký. Na obrázku rodiny však matku nakreslila z celé rodiny nejvyšší. Jednotlivým postavám nenakreslila vlasy, tudíž nelze porovnat, zda kresba odpovídá popisu v prvním rozhovoru. Důležitým detailem ale je, že v kresbě začarované rodiny dívka nakreslila sebe vedle otce a sestru vedle matky z důvodu, že ona má stejné oči jako otec a sestra má stejné oči jako matka. V kresbě rodiny se pořadí postav změnilo, ovšem sestře a matce dívka nakreslila modré oči a sobě s otcem nakreslila oči hnědé.

Co se týká schopností a oblíbených vlastností, dívka při kresbě začarované rodiny u sestry uvedla, že je šikovná na malování, při kresbě rodiny ale uvedla, že nejraději na ní má to, jak dobře dělá úkoly. U matky dívka v obou případech uvedla, že dobře vaří, při kresbě rodiny ještě doplnila uklízení. U otce při kresbě začarované rodiny popsala, že mu jde opravování domu, nejraději na něm ale má, že jí a sestře opravuje hračky a také krásně vysává.

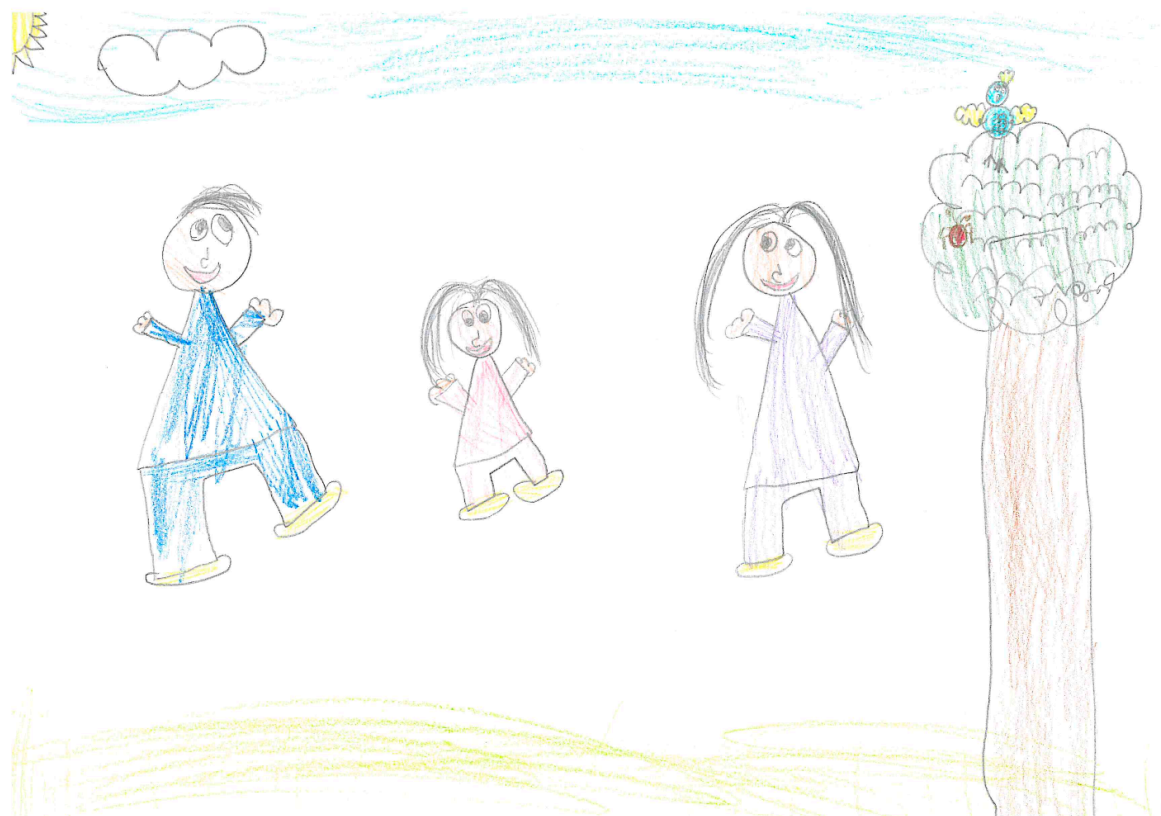
Participant 2

Obrázek 3 Participant 2 – Začarovaná rodina

Ihned po zadání se dívka pustila do kreslení. Nejprve nakreslila otce a poté chvíli přemýšlela, jak nakreslit sebe a matku. Když kresbu dokončila, věnovala čas zdobení obrázku.

Dívka nakreslila každého člena své rodiny jako jiné zvíře. Na obrázku je tedy první zleva její otec začarovaný do levharta. Tuto podobu zvolila na základě otcovy síly. Uprostřed je zajíc, do kterého dívka začarovala sama sebe na základě její roztomilosti. Na straně pravé je pak její matka, kterou načarovala do lišky, a to proto, že je údajně na dívku přísná jako liška. Na obrázku se také nachází motýl a beruška. Nejedná se však o začarované členy rodiny, jsou podle dívky pouze součástí přírody, ve které se rodina nachází. Součástí kresby jsou na pravé straně dvě květiny a strom. Ty dívka nakreslila v návaznosti na časté výlety do přírody, které s rodinou podnikají.

Obrázek 4 Participant 2 – Rodina

Dívka nakreslila svoji rodinu v přírodě, stejně jako rodinu začarovanou. V kresbě jsou také vyobrazeny stejné postavy – dívka, její matka a její otec. Kromě slunce a mraku se na obrázku vyskytuje také strom, na kterém je beruška a pták. Dívka vysvětlila, že beruška je pouze zvíře, které patří do přírody, ale pták je papoušek Karel, kterého mají doma. Na můj

dotaz, zda nakreslila celou rodinu, nebo někdo chybí, odpověděla, že nakreslila celou rodinu. Mezi členy rodiny ale zařadila také babičku, dědu, tetu a strýce, kteří na kresbě nejsou. Podle dívky patří do její rodiny také papoušci, které chovají. Když jsem se zeptala, komu by chtěla být v dospělosti podobná, dívka odpověděla, že nikomu. Poté dodala, že by chtěla být veterinářkou. Na své rodině by nechtěla nic změnit.

Kresba rodiny je statická a diferencovaná. Jednotlivé postavy se od sebe liší nejen velikostí, ale také jiným účesem.

Porovnání

Dívka nakreslila v obou kresbách stejné členy rodiny a stejné prostředí – přírodu. Dalšími opakujícími se symboly jsou zvířata, která ale jen dotváří přírodu, strom, který je v obou případech na pravé straně kresby a nebe s mrakem a sluncem. Pozice slunce je v každé kresbě jiná. Členy rodiny nakreslila dívka v obou případech ve stejném postavení – otec na pravé straně, matka na levé a dívka uprostřed.

U kresby začarované rodiny dívka uvedla, že jejímu otci jde dobře o opravování aut. U kresby rodiny uvedla, že na otci má nejradši, jak někdy vysává dům. Matka je podle dívky šikovná na děláni žaluzií, rolet a dveří, nejraději má na ní ale vaření. Sama sebe hodnotí jako talentovanou na malování a skákání.

Participant 3

Obrázek 5 Participant 3 – Začarovaná rodina

Před kresbou chlapec chvíli přemýšlel nad zadaným úkolem a nevěděl si rady. Nakonec se rozhodl všechny začarovat do stejného zvířete. Na základě následného rozhovoru si nejsem jistá, zda zadání pochopil. Jedná se o chlapce, který úkoly potřebuje vysvětlit o něco důkladněji než ostatní děti.

Chlapec nakreslil svou rodinu bez jakéhokoli pozadí. Všechny členy se rozhodl začarovat do koček s vysvětlením, že má kočky rád. Jako první nakreslil svou matku jako „monsterkočku“. Nebyl schopen popsat důvod takového začarování, avšak vysvětlil, že „monsterkočka“ je strašidelná, zabíjí a všichni ostatní jsou pak mrtví. Jako dalšího nakreslil otce začarováného do kocoura, protože je prý hodný. Po otci nakreslil sebe a bratra jako kočky, důvod mi ale neřekl. Jako poslední se pokusil nakreslit sestru. Popsal, že sestra je taky začarovaná do kočky, kresba se ale kočce vůbec nepodobá.

Obrázek 6 Participant 3 – Rodina

Svou rodinu chlapec nakreslil bez pozadí. V kresbě se objevují stejní členové rodiny, postavy jsou ale nakresleny v jiném pořadí, než je tomu v kresbě začarované rodiny. Jako prvního nakreslil chlapec svého bratra, kterému nakreslil světlé vlasy. Následně nakreslil sebe s tmavými vlasy. Jako dalšího nakreslil svého otce s velkými svaly. Chlapec popsal, že otec má největší sílu a má stejně tmavé vlasy jako on. Vedle otce poté nakreslil svou starší sestru s tmavými vlasy. Jako poslední chlapec nakreslil svou matku. Jako jediná nestojí nohama na zemi ale levituje nad chlapcem a jeho bratrem. Také má jako jediná z nakreslené rodiny světle hnědé vlasy. Celá rodina je nakreslená s úsměvem. Na mou otázku, zda mají doma nějaké zvíře, chlapec odpověděl, že mají doma kočku, kterou má moc rád a hrává si s ní. Chlapec popsal, že na matce má nejraději koblížky, které kupuje v obchodě. Na otci má nejraději, že mu dělá párky. U bratra si nejvíce cení toho, když si společně hrají s auty, u sestry také společného hraní. Když jsem se chlapce zeptala, komu by chtěl být nejvíc podobný až vyroste, vysvětlil mi, že by chtěl být silný jako jeho otec.

Kresba rodiny je statická diferencovaná. Postavy jsou rozdílně velké, mají jiné vlasy, mají jiný tvar postavy i oblečení.

Porovnání

V obou kresbách chlapec nakreslil stejné členy rodiny. Ani jedna kresba nemá žádné pozadí, není tedy možné určit, kde se rodina nachází. Pořadí postav je v každé kresbě jiné. Zatímco v kresbě začarované rodiny jsou všechny kočky nakreslené nohama na zemi, v kresbě klasické rodiny matka levituje nad chlapcem a jeho bratrem. V kresbě začarované rodiny chlapec nakreslil největšího otce, poté matku a sebe s bratrem a sestrou nakreslil jako nejmenší. V kresbě klasické rodiny je největší opět otec, poté matka a sestra, které jsou podobně velké a nejmenší je chlapec a jeho bratr.

V rozhovoru, který následoval po kresbě začarované rodiny, chlapec nebyl nijak sdílný. Možnou příčinou mohlo být, že zadání dostatečně neporozuměl. Naopak při kresbě klasické rodiny se chlapec rozmluvil. Dokázal popsat i věci, které má na ostatních členech rodiny nejraději. U rodičů se tyto věci týkaly jídla, u sourozenců společných aktivit.

Participant 4

Obrázek 7 Participant 4 – Začarovaná rodina

Ihned po zadání dívka nakreslila sebe. Poté chvíli přemýšlela, jak nakreslit ostatní členy rodiny. Po celou dobu kresby byla soustředěná a snažila se.

Dívka nakreslila svoji rodinu bez jakéhokoli pozadí a rozhodla se začarovat každého jejího člena do jiného zvířete. Nejprve nakreslila sebe jako králíka, a to z důvodu lásky ke svému domácímu mazlíčkovi – králíkovi Julince. Popsala, že jsou obě hodné a obě se rády mazlí. Matku dívka začarovala do prasete, díky jeho růžové barvě, která jí matku připomíná. Pro otce zvolila začarování do medvěda, protože když dívka spí, otec prý dupe jako medvěd. Nakonec nakreslila svou starší sestru začarovanou do motýla. Podobnost dívka vidí v rychlosti, svou sestru popsala jako velmi talentovanou na běh a na angličtinu. Vysvětlila mi, že běhu se věnuje také její otec a běhá společně se sestrou. Matka je zase šikovná ve cvičení jógy a ve vaření. Sebe dívka popsala jako talentovanou na uklízení a zametání, které ji baví. Na mou otázku, zda jsou na obrázku všichni členové její rodiny odpověděla, že se jedná o celou rodinu a chybí už jen její králík a pes.

Obrázek 8 Participant 4 - Rodina

Svou rodinu dívka nakreslila bez konkrétního prostředí, pouze nakreslila stejný počet mraků, jako je na kresbě postav, a slunce. Z toho se dá chápat, že se asi nachází někde venku.

Postavy nakreslila v jiném pořadí, než při kresbě začarované rodiny. Jako první na levé straně nakreslila svou matku, které nakreslila světlé vlasy. Později si vzpomněla, že matka takové vlasy nemá a svou kresbu opravila. Jako druhého nakreslila vedle matky otce. Velikostí se postava podobá spíše dětem, než dospělému. Oproti matce je otec v kresbě velice malý. Vedle otce dívka nakreslila sebe a nakonec svou sestru. Popsala, že otec a sestra mají stejnou barvu vlasů, kdežto ona a otec mají stejnou barvu očí. Na mou otázku, zda mají zvířátka a zda je považují za členy rodiny, dívka odpověděla, že mají králíka a psa a oba patří do jejich rodiny. Následně jsem se dívky zeptala, komu z rodiny by chtěla být podobná až vyroste. Na to dívka odpověděla, že by chtěla být jako její sestra, protože se jí na ní líbí, že chce jít učit děti do školky. Na matce má dívka nejraději, že je zdravotní sestra a na otci to, že chodí do Elka (firma). Na své rodině by nechtěla nic změnit.

Kresba rodiny je statická a diferencovaná, dívka jednotlivé postavy nakreslila jinak velké, jinak oblečené, mají jiný účes a barvu očí.

Porovnání

V obou případech dívka nakreslila stejné členy rodiny. Prostředí u kresby začarované rodiny není žádné, v případě kresby rodiny se jedná pouze o mraky a slunce. Nedá se tedy určit, o jaké konkrétní prostředí se jedná a zda jsou u obou kreseb stejná či rozdílná. Pořadí postav je v každé kresbě jiné. V kresbě začarované rodiny nakreslila dívka nejprve sebe, poté vedle sebe matku a otce a nad nimi nakreslila sestru. V případě kresby rodiny nakreslila nejprve matku, otce, sebe a pak sestru. Otec je v kresbě rodiny nápadně menší než matka. Jeho velikost je srovnatelná s velikostí postav dětí. Sebe dívka nakreslila sice s hlavou na stejné úrovni, jako má sestra a otec, nohy jí ale začínají o kus výše, než zmíněným postavám. Zachytila tak, že je z rodiny nejmladší a nejmenší.

V rozhovoru u kresby začarované rodiny dívka uvedla, že je její matka šikovná na cvičení jógy, nejraději má na ní ale to, že je zdravotní sestra. U otce uvedla, že je dobrý v běhání, nejraději na něm ale má, že chodí do Elka (do práce). Sestru popsala jako talentovanou na běhání a na angličtinu, nejraději na ní ale má, že chce učit děti ve školce.

Participant 5

Obrázek 9 Participant 5 – Začarovaná rodina

Po zadání chlapec ihned nakreslil kouzelníka a poté otce, sebe a matku. Následně do kresby přidal dům, nebe a ostatní detaily. Až během rozhovoru si chlapec vzpomněl, že v kresbě chybí jeho dva sourozenci, které ihned dokreslil. Po celou dobu kreslení se soustředil.

Chlapec nakreslil svou rodinu na zahradě u jejich domu. Rozhodl se do kresby zahrnout i kouzelníka, který rodinu začaroval, toho nakreslil jako prvního. Po kouzelníkovi nakreslil otce, kterého začaroval do slona. Svou volbu odůvodnil tím, že on je ještě malý a otec je velký, proto je slon. Po otci nakreslil matku, kterou začaroval do kočky. Rozhodl se tak proto, že matka má ráda kočky a jednu by chtěla. Sebe chlapec začaroval do medvěda a na můj dotaz, co mají společného, odpověděl, že medvěd nemusí být jenom velký, může být i malý jako on, proto je medvěd. Chlapce jsem se zeptala, kdo patří do jeho rodiny. Popsal, že do ní patří jeho matka a otec, sestra a bratr a jeho nová sestra. Když jsem se chlapce zeptala, zda je tedy na obrázku celá jeho rodina, odpověděl, že na sourozence zapomněl a jestli by ještě mohl dokreslit. Po chvíli kresbu dokončil. Vysvětlil mi, že bratra nakreslil jako včelu, protože ta mu na obrázku chyběla, a je možné, že bratr má rád med. Nebyl si však jistý, zda tomu tak je. Sestru nakreslil jako myš, údajně proto, že sestra dělá

stejný nepořádek, jako když myši běhají po půdě. Na můj dotaz ohledně nejmladší sestry mi odpověděl, že je ještě moc malá, a tak nevěděl, do čeho ji začarovat.

Chlapec popsal, že jeho otec je šikovný na hraní stolních her, které spolu hrají. Matka podle chlapce moc dobře vaří. Teď se ale hlavně stará o jeho malou sestru. Starší sestra a bratr s ním moc času netráví. Bratr je často na počítači a sestra pryč s kamarády.

Obrázek 10 Participant 5 – Rodina

Rodinu nakreslil chlapec opět venku a jejich domu. Tentokrát na nikoho nezapomněl a nakreslil rovnou všechny členy. Nejprve nakreslil sebe uprostřed obrázku. Vedle sebe má otce a matku, která drží jeho malou sestru. Bratra nakreslil uvnitř domu, jak hraje na počítači. Nakonec nakreslil sestru. Vysvětlil mi, že je tak malá, protože je vzadu a odněkud se vrací domů. Chlapce jsem se zeptala, zda mají doma nějaké zvíře. Na to odpověděl, že nemají, ale jeho matka by si přála kočku. Mým dalším dotazem bylo, komu by chtěl být chlapec v dospělosti podobný. Chlapec mi řekl, že by chtěl být jako jeho starší bratr, nespécifikoval však v čem.

Chlapec popsal, že na matce má nejraději její jídlo a na otci, že si s ním často hraje. Vysvětlil mi, že s bratrem a sestrou čas netráví, protože bratr pořád hraje hry na počítači a sestra dělá nepořádek. Na své rodině by nechtěl nic změnit.

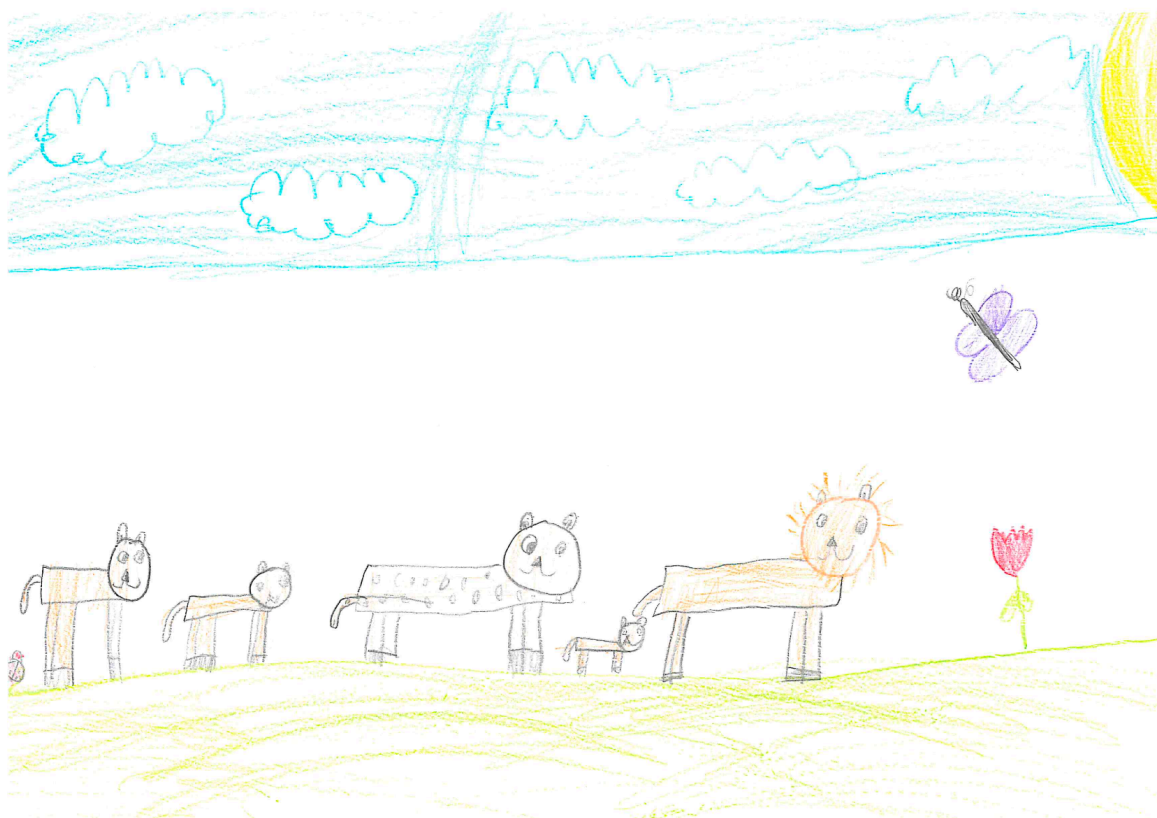
Kresba rodiny je statická nediferencovaná. Všechny postavy mají stejný tvar a liší se pouze barvou a délkou stejně tvarovaných vlasů.

Porovnání

Obě kresby jsou ze stejného prostředí – zahrady u jejich rodinného domu. V obou kresbách se také opakují stejné postavy, až na chlapcovu malou sestru, tu v kresbě rodiny drží matka v náručí. Změnilo se pořadí a umístění postav. V případě kresby začarované rodiny byli všichni členové venku. Při kresbě rodiny se chlapec rozhodl bratra nakreslit uvnitř domu, jak hraje na počítači. Sestru nakreslil nejdál od všech ostatních a popsal, že se odněkud vrací. Z chlapcových výpovědí lze konstatovat, že k sestře má nejmenší vztah. Všechny postavy chlapec nakreslil v modrém oblečení, kromě matky, která je v růžovém.

Při kresbě začarované rodiny chlapec popsal, že jeho matka je dobrá ve vaření jídla a starání se o jeho sestru, nejraději na ní má, že mu pořád chystá jídlo. U otce chlapec uvedl, že je šikovný na společné hraní her, nejraději na něm chlapec má právě to, že společně často hrají hry.

Participant 6

Obrázek 11 Participant 6 – Začarovaná rodina

Po zadání dívka dlouho přemýšlela a s kresbou si vůbec nevěděla rady. Nakonec nakreslila otce a poté všechny ostatní členy jako stejná zvířata. V kresbě se ale snažila a záleželo jí na výsledku.

Dívka nakreslila svoji rodinu venku na zahradě. Pro otce zvolila začarování do lva a ostatní členy rodiny začarovala do tygrů. Volbu tygrů odůvodnila tím, že je má ráda. Proč zvolila u otce lva vysvětlit nedokázala, pouze řekla, že lev je král zvířat. Dívka popsala, že na obrázku je z prava její otec, vedle bratr, matka, poté dívka samotná a na konci další bratr. Dívce se podařilo zachytit velikost zvířat tak, jak jsou členové velcí v realitě. Mezi matkou a otcem je dívčin mladší bratr a na levé straně obrázku je dívčin starší bratr. Na obrázku jsou podle ní všichni členové rodiny a nikdo nechybí.

Dívka popsala, že otec je šikovný na práci, matka zase na uklízení. Když měla dívka popsat, na co je sama šikovná, řekla, že ji matka vždy pochválí, když si uklidí pokoj. Nejvíce jí ale baví skládat puzzle a společné hry se starším bratrem. Podle dívčina vyprávění spolu rodina tráví spoustu společného času.

Obrázek 12 Participant 6 – Rodina

Svou rodinu dívka nakreslila opět venku. Na obrázku jsou vyobrazeny stejní členové rodiny jako na obrázku začarované rodiny. Tentokrát jsou ale v jiném pořadí. První zleva nakreslila dívka sebe. Vedle ní je vyobrazena její matka, poté mladší bratr, otec a na pravé straně starší bratr. Podle dívky je na obrázku celá její rodina. Na můj dotaz ohledně domácího zvířete dívka odpověděla, že mají na zahradě jednu slepici. Často prý ale chodí k dědovi, který má psa. Když jsem se zeptala, zda dědova psa považuje za člena rodiny, odpověděla, že ano.

Dívka popsala, že na otci i matce má nejradši, že si společně hrají. Vysvětlila, že vždy o víkendu si hrají společně celá rodina. Na bratrovi má nejraději společné stavění bunkrů a hry na vojáky nebo na schovku. Na své rodině by nechtěla nic změnit.

Kresba dívky je statická a diferencovaná. Postavy jsou výrazně odlišeny velikostí, oblečením i vlasy. Opakují se pouze obličej.

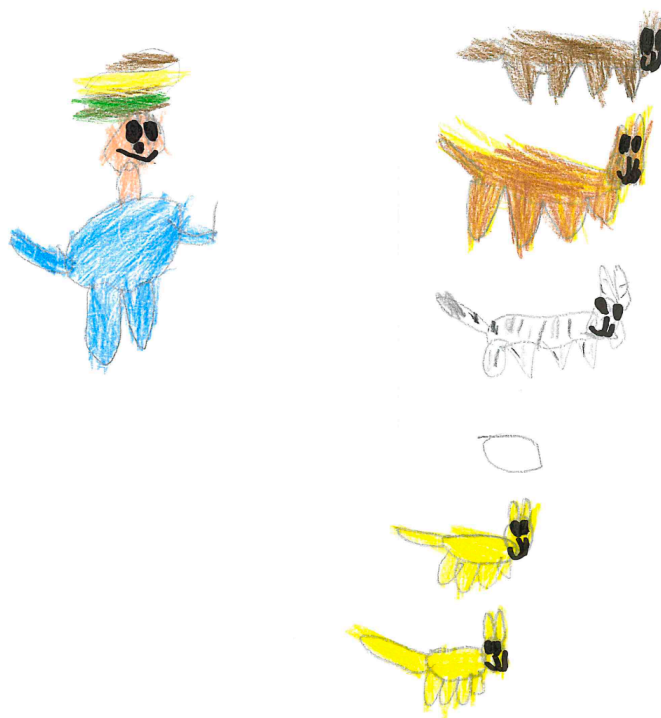
Porovnání

Obě kresby jsou z venkovního prostředí. U kresby začarované rodiny se jedná o zahradu, v případě rodiny se může jednat také o zahradu, nebo o přírodu. V případě kresby začarované rodiny je obrázek doplněn o motýla, berušku a květinu, které jsou součástí přírody. V případě

druhé kresby tyto detaily chybí. Na obou kresbách se vyskytují stejní členové rodiny. Pokaždé jsou ale vyobrazeni v jiném pořadí. V obou případech se dívka podařilo nakreslit rozdíl ve velikosti postav blízké realitě. Největší je vždy otec, poté matka, starší bratr dívky, dívka samotná a nejmenší je její mladší bratr.

Dívka popsala, že otec je šikovný na práci a matka na uklízení. Bratr je podle ní šikovný na hraní si s ní. Když jsem se zeptala, co má na jednotlivých členech nejradši, dívka mi vysvětlila, že nejradši má jejich společně strávený čas. Má ráda, když je celá rodina pohromadě a všichni společně něco hrají.

Participant 7

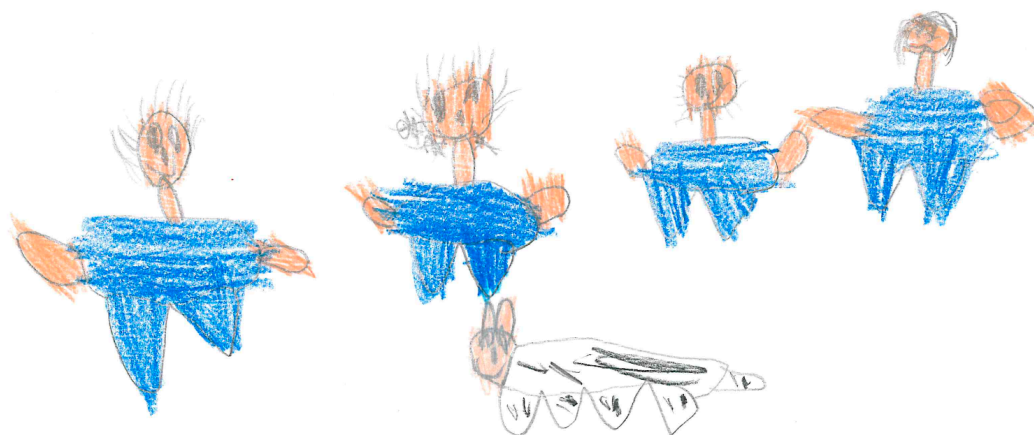
Obrázek 13 Participant 7 – Začarovaná rodina

Po zadání chlapec ihned věděl, jak svou rodinu nakreslí. Kresbě ale nevěnoval tolik pozornosti a snahy.

Chlapec nakreslil svou rodinu bez jakéhokoli pozadí. Nakreslil však kouzelníka, který celou rodinu začaroval. Všechny členy se rozhodl začarovat do stejného zvířete, a to do kočky.

Své rozhodnutí zdůvodnil tím, že mají doma kočku, kterou mají moc rádi. Podobnost vidí v tom, že jsou také někdy v noci vzhůru, stejně jako jejich kočka. Chlapec nakreslil nahoře otce, pod ním je matka, poté nakreslil jejich kočku a dole je on sám a jeho mladší bratr. Všechny zvířata mají barvu jako vlasy konkrétního člena rodiny. Otec je tmavovlasý, matka má světle hnědé vlasy a oba chlapci mají světlé vlasy. Kočku nakreslil stejně barevnou, jako je v realitě.

Chlapec popsal, že jeho matka dobře vaří a je šikovná na uklízení. Také popsal, že oba chlapci jí doma pomáhají. Otec je podle něj šikovný na práci, vydělávání peněz, stavění hradů z kostek, běhání a hraní fotbalu. Bratr je podle chlapce také šikovný na hraní fotbalu.

Obrázek 14 Participant 7 – Rodina

Chlapec svou rodinu nakreslil bez pozadí. Na obrázku jsou vyobrazeni členové, kteří jsou i v kresbě začarované rodiny. Na levé straně chlapec nakreslil otce, vedle něj sebe, poté bratra a na levé straně matku. Všechny postavy vypadají stejně, mají stejné oblečení, jen u matky jsou naznačeny delší vlasy. Vzhledem k tomu, že na obrázku je také kočka, zeptala jsem se, zda ji chlapec považuje za člena rodiny. Chlapec odpověděl, že ji mají všichni moc rádi a je součástí jejich rodiny. Jiné zvíře doma nemají. Na můj dotaz, komu

by chtěl být chlapec v dospělosti nejvíce podobný, mi odpověděl, že nikomu. Dodal ale, že by chtěl být chytrý a silný.

Chlapec na otázku, co má nejraději na své matce, odpověděl to, že mu vaří různá jídla. Na otci má nejraději, jak s ním a jeho bratrem hrává fotbal a dívá se na hokej. Na bratrovi má nejradši jejich společné hraní. Na své rodině by nechtěl nic měnit.

Kresba je statická a nediferencovaná. Chlapec nakreslil všechny členy rodiny totožně, pouze s malým rozdílem ve velikosti.

Porovnání

Chlapec ani v jednom případě nenakreslil k postavám pozadí. Při kresbě začarované rodiny zvolil stejné začarování pro všechny její členy. V případě kresby rodiny jsou jednotlivé postavy nakresleny vedle sebe, v kresbě začarované rodiny jsou jednotlivci zobrazeni nad sebou. Chlapec nakreslil postavu otce a matky větší než sebe a bratra. Stejně tak tomu bylo i u kresby začarované rodiny, kde kočky představující rodiče byly větší, než kočky představující chlapce a jeho bratra. Pouze jejich kočka je velikostí nepřiměřená. Jediným detailem v kresbě rodiny jsou rozdílné vlasy u postavy matky oproti mužským postavám.

Chlapec popsal, že otec je šikovný na práci, vydělávání peněz, stavění hradů z kostek a hraní fotbalu. Nejraději na něm ale má, že s ním a jeho bratrem tráví čas při hraní fotbalu, hrách či sledování hokeje. Matku chlapec popsal jako šikovnou na vaření a uklízení, nejraději na ní má ale to, že mu vaří různá jídla. Bratr je podle chlapce šikovný na hraní fotbalu, nejraději na něm ale má společné hry.

Participant 8

Obrázek 15 Participant 8 – Začarovaná rodina

Po zadání chlapec začal ihned kreslit. Vůbec neváhal a každého člena bez delšího přemýšlení začaroval. Po celou dobu kresby se soustředil.

Chlapec nakreslil svou rodinu venku, dle jeho slov na louce, kde je hezky. Každého člena své rodiny se rozhodl začarovat do jiného zvířete. Nejprve nakreslil svého otce začarovaného do slona. Svou volbu odůvodnil tím, že otec je z rodiny největší. Po otci nakreslil matku, kterou začaroval do prasete. Vysvětlil mi, že mu matku připomíná růžová barva, a tak ji nakreslil jako prase. Dodal, že ji nakreslil i se struky, protože tak od ní pijí selátka, stejně jako on a jeho bratr (dvojče) pili od maminky, když byli menší. Následně chlapec nakreslil sebe jako bažanta, protože je rychlý. Vedle sebe nakreslil svého bratra jako slepici. Vysvětlil mi, že bratr je slepice, protože je o kousek větší než on a na obrázku jej nakreslil také o něco většího. Na můj dotaz, zda jsou na obrázku všichni, chlapec odpověděl, že nakreslil celou svoji rodinu.

Svého otce chlapec popsal jako velmi zručného. Matka podle něj velmi dobře varí. Sebe chlapec popsal jako rychlého a šikovného na vázání suků a uzlů. Jeho bratr je talentovaný na kreslení.

Obrázek 16 Participant 8 – Rodina

V obrázek chlapec nakreslil symbol slunce, z toho se dá usuzovat, že rodina se nachází venku. Postavy nakreslil stejné, jen v jiném pořadí než při kresbě začarované rodiny. Jako první nakreslil na pravé straně sebe. Vedle sebe poté nakreslil otce, vedle něj matku a poté svého bratra (dvojče). Celá rodina se na obrázku drží za ruce. Na můj dotaz, zda měl chlapec nějaký konkrétní důvod rodinu nakreslit v tomto pořadí, chlapec odpověděl, že nakreslil sebe vedle otce, protože mají stejné vlasy. Poukázala jsem na rozdílnou barvu vlasů na obrázku a chlapec mi vysvětlil, že mají oba kouty. Největší z postav je otec, poté matka, chlapec i jeho bratr jsou na obrázku téměř stejně velcí. Mým dalším dotazem bylo, zda má chlapec nějaké zvíře. Popsal mi, že mají doma spoustu zvířat, která patří k nim do rodiny, ale nevešly by se mu na obrázek. Zeptala jsem se také, komu by chtěl být chlapec nejvíc podobný až bude dospělý. Chlapec by chtěl být silný, jako je jeho otec.

Nejraději má chlapec na svém otci, že je hodně pracovitý a že si s ním a jeho bratrem hrává. Na matce má nejraději to, jak je milá a na bratrovi, že si společně často hrají.

Kresba je statická nediferencovaná. Všechny postavy jsou stejné a liší se pouze velikostí a barvou.

Porovnání

Na obou obrázcích chlapec nakreslil stejné členy rodiny. Začarovanou rodinu nakreslil na louce, u klasické rodiny nakreslil pouze slunce. Nedá se tedy určit, zda se jedná o stejné prostředí. Pořadí postav se v kresbách liší. V kresbě začarované rodiny chlapec nakreslil nejprve otce, poté matku, sebe a bratra. Vysvětlil, že bratr je o něco vyšší než on. V kresbě klasické rodiny nakreslil nejprve sebe, otce, matku a poté bratra. Chlapec i jeho bratr jsou v této kresbě téměř totožně velcí, na rozdíl od kresby začarované rodiny.

U kresby začarované rodiny chlapec uvedl, že jeho otec je velmi zručný. Nejraději na něm má ale to, že si s ním hrává a že je zručný. Matku popsal jako dobrou kuchařku, nejraději na ní má, že je milá. Svého bratra popsal jako talentovaného na kreslení, nejraději na něm ale má, jak si společně hrají.

Participant 9

Obrázek 17 Participant 9 – Začarovaná rodina

Chlapec po zadání chvíli přemýšlel, jak má koho začarovat. Po chvíli začal kreslit a byl velmi soustředěný po celou dobu kresby.

Chlapec nakreslil svoji rodinu venku. Konkrétněji však místo nespécifikoval. Rozhodl se, že každého člena nakreslí jako jiné zvíře. Nejdříve však nakreslil kouzelníka, který je všechny začaroval. Po kouzelníkovi nakreslil svého otce, kterého začaroval do medvěda. Vysvětlil mi, že je to kvůli jeho síle. Poté nakreslil matku, kterou začaroval do bažanta, protože má bažanty rád kvůli jejich barevnosti. Jako dalšího nakreslil bratra (dvojče) jako krta. Jako důvod mi řekl, že chtěl, aby byl bratr krtek. Nakonec chlapec nakreslil sebe jako motýla, protože se mu líbí motýli. Na mou otázku, zda nakreslil celou rodinu, odpověděl, že jsou na obrázku z jeho rodiny všichni, jen na něm chybí babička s dědou a druhá babička.

Sám sebe chlapec popsal jako talentovaného na kreslení. Svého bratra popsal jako šikovného, nedokázal však říct, v čem konkrétně je šikovný. Chlapcova matka je podle něj moc hezká a šikovná na vaření a otec je dobrý v opravování.

Obrázek 18 Participant 9 – Rodina

V kresbě rodiny chlapec nenakreslil žádné prostředí, nelze tedy určit, kde se rodina nachází. Na obrázku jsou stejní členové jako v případě začarované rodiny. Chlapec je ale nakreslil v jiném pořadí. Nejprve nakreslil otce uprostřed papíru. Vedle něj poté na pravou stranu nakreslil matku. Na levou stranu následně nakreslil sebe a svého bratra (dvojče). Chlapec mi vysvětlil, že se mu bratr nevešel vedle něj, a tak jej nakreslil nad sebe. Když jsem se chlapce zeptala, zda mají nějaké domácí zvíře, odpověděl mi, že mají doma spoustu zvířat. Do rodiny podle něj patří. Proč je na obrázek nenakreslil, nevěděl. Chlapce jsem se zeptala, komu by chtěl být v dospělosti nejvíce podobný. Odpověděl mi, že nikomu.

Chlapec popsal, že na své matce má nejraději to, jak je milá a hodná, že nikdy nezlobí. Na otci má nejraději, že je také moc hodný. Na bratrovi má nejraději, že mu pomáhá uklízet jejich pokoj.

Kresba rodiny je statická nediferencovaná. Postavy mají sice jinou barvu a velikost, jinak ale vypadají stejně.

Porovnání

V kresbě začarované rodiny chlapec nakreslil rodinu venku, u klasické rodiny žádné pozadí nenakreslil. V obou případech ale nakreslil stejné členy rodiny, pouze v jiném pořadí. V kresbě začarované rodiny nakreslil nejprve otce, poté matku, mezi ně svého bratra a nakonec sebe. V případě klasické rodiny chlapec nakreslil nejprve otce, poté vedle něj matku, z druhé strany sám sebe a nakonec z důvodu nedostatku místa nakreslil svého bratra nad sebe. Na obou kresbách chlapec nakreslil sebe a bratra menší, než oba rodiče.

U kresby začarované rodiny chlapec popsal, že je jeho otec šikovný na opravování, nejraději ho ale má kvůli tomu, jak je hodný. Matku popsal jako moc hezkou a šikovnou na vaření, nejraději na ní ale má, jak je hodná a milá. Svého bratra sice popsal jako šikovného, nepopsal však v čem. Nejraději na něm ale má, že mu pomáhá s úklidem společného pokoje.

4.2 Celková četnost symbolů

Tato podkapitola se věnuje symbolům, které se v kresbách dětí objevily, a jejich četnosti.

Kresba začarované rodiny

Tabulka 1 Symboly v kresbě začarované rodiny (vlastní zpracování)

Členové rodiny	Ostatní symboly
Bažant – 2	Beruška – 2
Kočka – 10	Domácí mazlíček – 1
Králík – 1	Dům – 1
Krtek – 1	Kouzelník – 3
Lev – 1	Květina – 2
Levhart – 1	Motýl – 2
Liška – 1	Mrak – 4
Medvěd – 3	Nebe – 3
Motýl – 2	Slunce - 4
Myš – 1	Strom – 1
Prase – 2	Tráva – 4
Slepice – 1	
Slon – 2	
Tygr – 4	
Včela – 1	
Zajíc – 1	
Žirafa – 4	

Jak je z tabulky zřejmé, děti byly ve výběru začarování kreativní. Celkem k začarování rodinných příslušníků využily 17 různých zvířat a svou kresbu doplnily o 11 doplňujících symbolů. Nejčastěji využitým symbolem začarování byla kočka, která byla zvolena na základě vztahu k domácímu mazlíčkovi. Dalšími často využitými symboly byl tygr

a žirafa. V obou případech se jednalo o oblíbené zvíře dítěte. Mezi dětmi byly oblíbené kočkovité šelmy, domácí zvířata i zvířata exotická.

Děti svou začarovanou rodinu často kreslily v určitém prostředí. Nejčastěji to bylo v přírodě, opakoval se tedy symbol slunce a mraku, obvykle byla na obrázku i tráva a nebe. Některé z dětí do své kresby zahrnuly také kouzelníka, který rodinu začaroval, jiné přidaly květinu, berušku, strom či motýla. Jedno dítě se svou rodinou nakreslilo i jejich domácího mazlíčka.

Kresba rodiny

Tabulka 2 Symboly v kresbě rodiny (vlastní zpracování)

Ostatní symboly
Beruška – 1
Domácí mazlíček – 2
Dům – 1
Moře – 1
Mrak – 2
Nebe – 3
Slunce – 5
Strom – 1
Tráva – 2

Kresbu své rodiny děti také často doplnily o prostředí, ve kterém se nacházela. Na obrázcích se nejčastěji objevovalo slunce, nebe, mrak, domácí mazlíček či tráva. Některé děti svou kresbu oživily beruškou, nakreslily rodinu u svého domu či u moře.

Autor v kresbě

Autor se do kresby, ať už se jedná o začarovanou rodinu či rodinu klasickou, může, ale nemusí nakreslit. Ve všech kresbách začarované rodiny i ve všech kresbách klasické rodiny se autoři nakreslili. Symboly, do kterých se začarovali, se ale nijak neopakovaly. Dva chlapci se nakreslili jako kočky a oba tak učinili na základě vztahu k domácímu mazlíčkovi. Ze stejného důvodu se dívka začarovala do králíka. Jiná dívka se zase začarovala do zajíce, protože je dle svého názoru roztomilá jako zajíc. Další z dívek se začarovaly

do žirafy a do tygra, protože jsou to jejich oblíbená zvířata. Chlapec se nakreslil jako medvěd, protože ne všichni medvědi musejí být velcí a někteří můžou být i malí jako on.

Rodiče v kresbě začarované rodiny

Tabulka 3 Rodiče v kresbě začarované rodiny (vlastní zpracování)

Matka	Otec
Bažant – 1	Kočka – 2
Kočka – 3	Lev – 1
Liška – 1	Levhart – 1
Prase – 2	Medvěd – 2
Tygr – 1	Slon – 2
Žirafa – 1	Žirafa – 1

Mým záměrem bylo zjistit, zda děti preferují určité symboly, nebo typy symbolů, pro své rodiče. Pro matku byla nejčastěji využitým začarováním kočka a prase, pro otce to byl medvěd, slon či kočka. Zatímco u otce si děti byly jisté svým výběrem začarování, které vybíraly nejčastěji na základě podobnosti ve velikosti či síle, u matky tomu tak nebylo. Děti si často nebyly jisté, proč zvolily konkrétní symbol. U prasete se volba nejčastěji vztahovala k jeho barvě, která dětem matku připomínala. Nejednalo se ale o žádnou hlubší podobnost.

Širší rodina v kresbě

Širší rodina se v kresbách dětí nevyskytuje, a to ani v kresbě klasické rodiny, ani v kresbě rodiny začarované. V následných rozhovorech ale děti zmiňují prarodiče, tety, strýce i bratrance a sestřenice.

Zvířata v kresbě

Domácí zvířata děti do svých kreseb téměř nezahrnovaly. Pouze jeden z chlapců se rozhodl nakreslit celou svou rodinu jako kočky, protože mají doma kočku a mají ji moc rádi. Svou kočku do kresby zahrnul taky. Některé děti v následném rozhovoru uvedly, že nevěděly, jak zvíře začarovat, jiné zase uvedly, že doma žádné zvíře nemají.

4.3 Způsoby začarování

Tabulka 4 Důvody začarování (vlastní zpracování)

Kategorie	Odůvodnění
Charakterové vlastnosti	<p>„Mamka je na mě přísná jako liška.“</p> <p>„Protože má rád med.“</p> <p>„Protože je hodný.“</p> <p>„Protože je strašidelná.“</p>
Projevy chování	<p>„My se oba rádi mazlíme.“</p> <p>„Taťka nejvíc dupe, když já spím.“</p> <p>„Ona taky dělá nepořádek.“</p> <p>„Protože my jsme taky někdy v noci vzhůru.“</p>
Schopnosti	<p>„Protože umí nejvíc běhat. Je rychlá.“</p> <p>„Protože jsem rychlý.“</p> <p>„Protože je silný.“</p> <p>„Protože je nejsilnější.“</p>
Vztah ke konkrétnímu zvířeti	<p>„Protože mám ráda našeho králíčka Julinku.“</p> <p>„Protože máme Sunnynku kočičku.“</p>
Oblíbené zvíře	<p>„Já mám ráda žirafy.“</p> <p>„Mám tygry nejradši.“</p> <p>„Ona má ráda kočky a jednu by chtěla.“</p> <p>„Protože mám rád bažanty kvůli jejich barevnosti.“</p>
Velikost	<p>„Je vysoký jako žirafa.“</p> <p>„Protože nějaký medvěd může být i malý.“</p> <p>„Protože je velký a já jsem ještě malý.“</p>

	<p>„Protože je z rodiny největší.“</p> <p>„Protože je o trošku větší než já.“</p>
Podoba	„Protože jsem roztomilá jako zajíc.“
Barva	<p>„Kvůli té růžové barvě, ona mi k mamce patří.“</p> <p>„Protože mi matku připomíná růžová barva.“</p>
Nezařazené	<p>„Protože lev je král zvířat.“</p> <p>„Líbí se mi.“</p> <p>„Chtěl jsem, aby byl krtek.“</p>

Svou volbu konkrétního začarování pro určitou osobu zdůvodňovaly děti různě. Někdo zvíře vybíral podle charakterových vlastností osoby, někdo členy rodiny začaroval do stejného zvířete, jako je jeho oblíbený domácí mazlíček. Celkem jsem důvody začarování rozdělila do devíti kategorií. První kategorií jsou charakterové vlastnosti osob. Ty však nebyly nijak častým důvodem začarování. Děti často ani nebyly schopny jednotlivé členy popsat jejich vlastnostmi. Tento pojem je pro děti dle mého názoru ještě příliš abstraktní. Druhou kategorií jsou projevy chování, které jsou pro daného jedince typické. Tento způsob začarování patřil mezi častější. Třetí kategorií jsou schopnosti osob, které taktéž patří mezi častější důvody začarování. Čtvrtou kategorií je vztah ke konkrétnímu zvířeti, na základě kterého začarovaly členy své rodiny pouze dvě děti. Pátou, rozsáhlejší kategorií je oblíbené zvíře. Začarování rodiny do oblíbeného zvířete bylo jedním z častějších důvodů. Šestou kategorií je velikost, na základě které děti osoby začarovaly nejvíce. Nejčastěji tak tomu bylo u otce, který je podle dětí z rodiny největší. Začarování na základě síly využily pouze dvě děti a jedná se o osmou kategorii. Sedmou kategorií je podoba, na základě které se začarovala pouze jedna dívka. Předposlední, osmou, kategorií je barva. Díky růžové barvě začarovaly celkem dvě děti svou matku do prasete. Poslední devátou kategorií jsou nezařazená odůvodnění. Mezi ty patří například začarování otce do lva, „protože lev je král zvířat“. Jiný chlapec začaroval bratra do krta, „protože chtěl, aby bratr byl krtek“.

5 SHRNU TÍ VÝSLEDKŮ

Analýzou jednotlivých kreseb jsem získala data, která mi pomohla odpovědět na následující otázky týkající se symboliky v kresbě.

Jaký způsob začarování v kresbě převládá?

Pokud se jedná o vnější či vnitřní podobnost, prokázalo se, že převládá začarování na základě vnější podobnosti. Nejčastější bylo začarování na základě velikosti a schopností. Do výběru začarování se však často promítal i vztah autora kresby ke zvířeti, ať už se jednalo o jeho oblíbené zvíře či konkrétního domácího mazlíčka. Co se velikosti týče, nejčastěji ji děti zmiňovali ve spojitosti se svým otcem, jakožto největším členem rodiny.

Jaké preference symbolů se v kresbě projevují?

V kresbě se projevuje preference začarování otce do velkého či silného zvířete. Nejčastěji se jednalo například o slona či medvěda, obsažen byl ale i lev a levhart. Pro matku děti preferují začarování spíše do menšího zvířete, jako je liška, kočka či bažant. V kresbě se ale vyskytla i žirafa nebo prase. V začarování sebe sama a sourozenců se žádné výraznější preference neobjevují.

V čem se shoduje a v čem liší kresba začarované rodiny a kresba klasické rodiny?

U všech dětí se v kresbě začarované rodiny i v kresbě klasické rodiny objevují stejné osoby. Jedinou výjimkou je chlapec, který svou sestru zahrnul pouze do kresby klasické rodiny. Její nepřítomnost v kresbě začarované rodiny odůvodnil tím, že je ještě moc malá a on tak neví, do jakého zvířete by ji měl začarovat. V téměř všech případech se liší pořadí postav v kresbě začarované rodiny a v kresbě klasické rodiny. V některých případech má pořadí určitý důvod, v jiných je nahodilé.

Z rozborů kreseb vzešlo také několik zajímavých zjištění. Jedním z nich je, že i když děti v kresbách téměř nezobrazují své domácí mazlíčky, v rozhovorech je většinou zmiňují a popisují je jako členy domácnosti a součást rodiny. Dalším zajímavým zjištěním je, že odpovědi dětí na otázku oblíbené vlastnosti se často týkají domácích prací. U matky mají děti nejraději to, jak vaří, a u otce je to opravování.

5.1 Diskuse a limity výzkumu

Z výsledků mého výzkumu vyplývá, že v kresbě převládá začarování na základě vnější podobnosti. Konkrétně se jedná o 36,4 % postav v kresbách oproti 9,1 % postav začarovaných na základě vnitřní podobnosti. Ostatní důvody začarování, jako je oblíbené zvíře či vztah k domácímu mazlíčkovi tvoří 54,5 %. Jak ve své knize uvádí Plevová a Pugnerová (2022), kresba začarované rodiny spočívá v tom, že děti kreslí rodinné příslušníky jako zvířata, která jsou jim nejvíce podobná svými charakterovými vlastnostmi. Důvodem převažujícího začarování na základě vnějších vlastností může být věk dětí. Z následných rozhovorů vyplývá, že pro děti předškolního věku jsou charakterové vlastnosti lidí ještě abstraktním pojmem a kromě těch základních, jako je dobrý a zlý, děti ještě mnoho vlastností neznají. Konkrétnější chápání charakterových vlastností u dětí vyššího věku potvrzuje Nota (2008) ve svém výzkumu pro diplomovou práci, ve které uvádí, že 75% z celkových 65 analyzovaných kreseb obsahuje začarování na základě vnitřní charakteristiky.

V analyzovaných kresbách se objevily preference symbolů pro konkrétní členy rodiny. Děti například často kreslily svého otce jako medvěda či slona. Tyto volby zdůvodňovaly podobností ve velikosti a síle těchto postav. Pro matku děti často volily začarování do prasete. Z rozhovorů vyplývá, že k této volbě je vedla růžová barva prasete, která jim připomněla jejich matku. Nota (2008) ve své diplomové práci uvádí, že jeho výzkum prokázal rozdíly v preferencích určitých symbolů mezi chlapci a děvčaty. Z výsledků mého výzkumu však tato skutečnost nevyplývá. Důvodem může být opět věk. Zatímco v mém výzkumu se jedná o děti předškolního věku, v případě zmíněné diplomové práce se jedná o žáky pátého ročníku ZŠ.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývá tématem symboliky v kresbě začarované rodiny u dětí předškolního věku. Hlavním cílem práce byla analýza dětských kreseb za účelem odhalení v nich obsažené symboliky. Celá práce je rozdělena do dvou částí.

Teoretická část je, jak už je popsáno v úvodu, rozdělena do dvou na sebe navazujících kapitol. První kapitola je věnována předškolnímu období a vývoji dítěte v jednotlivých oblastech, jako je kognitivní vývoj, emoční vývoj, socializace v souvislosti s rodinným prostředím, motorický vývoj či kresba. Druhá kapitola je zaměřena využití dětské kresby v diagnostice, kresbu rodiny a kresbu začarované rodiny.

V praktické části byl nejprve stanoven cíl výzkumu a poté zformulovány výzkumné otázky, které na cíl navazují. Následně byla provedena analýza devíti kreseb začarované rodiny a devíti kreseb klasické rodiny, s využitím informací z polostrukturovaného rozhovoru realizovaného s dětmi ihned po dokončení jednotlivých kreseb. Poté bylo provedeno porovnání kreseb začarované rodiny s kresbou klasické rodiny a symbolů v nich obsažených.

Na základě analýzy kreseb byly vytvořeny tabulky shrnující celkový počet symbolů využitých v kresbách ať už začarované rodiny, či rodiny klasické. Na tyto tabulky poté navazovala tabulka týkající se začarování rodičů, ze které byly vyvozeny preference symbolů pro tyto osoby. Poslední tabulka, vycházející z kódovaných rozhovorů s dětmi, odráží jednotlivé důvody začarování rozdělené do několika kategorií. Lze z ní vyčíst, na základě jakých důvodů děti nejčastěji začarovaly členy své rodiny. Praktická část je zakončena shrnutím výsledků s odpovědí na stanovené výzkumné otázky a diskusí, ve které jsou výsledky práce porovnány s výsledky diplomové práce zabývající se taktéž symbolikou v kresbě začarované rodiny.

V závěru práce bych chtěla podotknout, že kresby dětí nelze vnímat jako jediný zdroj informací. Pro úplné pochopení jejich významu je důležité znát jak dítě, tak jeho rodinné prostředí a také vývojovou fázi. Každé dítě je nutno vnímat individuálně a stejně tak přistupovat k jeho kresbě.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Bednářová, J., & Šmardová, V. (2015). *Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let* (2. vyd.). Edika.
2. Brown, S. L. (2008). Family Structure and Child Well-Being: The Significance of Parental Cohabitation. *Journal of Marriage and Family*, 351-367. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00025.x>
3. Cognet, G. (2013). *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. Portál.
4. Davido, R. (2008). *Kresba jako nástroj poznání dítěte* (2. vyd.). Portál.
5. Doležalová, J. (2016). *Rozvoj grafomotoriky v projektech* (2. vyd.). Portál.
6. Gernhardt, A. (2014). *Children's drawings of self and family: Bringing cultural and universal perspectives*. [Dissertation, Osnabrück University]. Osnabrück University theses archive. <https://osnadocs.uni-osnabrueck.de/handle/urn:nbn:de:gbv:700-2014061112536>
7. Helus, Z. (2015). *Sociální psychologie pro pedagogy* (2. vyd.). Grada.
8. Jedlička, R., Kořa, J., & Slavík, J. (2018). *Pedagogická psychologie pro učitele: psychologie ve výchově a vzdělávání*. Grada.
9. Juříčková, S. (2011). *Vztah mezi kresbou a temperamentem dítěte*. [Disertace, Univerzita Palackého v Olomouci]. Archiv závěrečných prací univerzity Palackého v Olomouci. https://theses.cz/id/1n1ffm/DISERTAN_PRCE.pdf
10. Kagan, J. (1977). The Child in the Family. *Daedalus*, 106(2), 33–56. <http://www.jstor.org/stable/20024475>
11. Kasáčová, B., & Cabanová, M. (Eds.). (2016). *Deti na prahu vzdelávania: dôvody a možnosti ich skúmania*. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum.
12. Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie* (2. vyd.). Grada.
13. Nota, J. (2008). *Symbolika v kresbě začarované rodiny u žáků 1. stupně ZŠ*. [Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích]. Archiv závěrečných prací Jihočeské univerzity. <https://theses.cz/id/h6r2zh/405496>
14. Piaget, J., & Inhelder, B. (2010). *Psychologie dítěte* (5. vyd.). Portál.

15. Plevová, I., & Pugnerová, M. (2022). *Dětský výtvarný projev v pedagogické praxi*. Grada.
16. Pugnerová, M. (2019). *Psychologie: pro studenty pedagogických oborů*. Grada.
17. Sobotková, I. (2012). *Psychologie rodiny* (3. vyd). Portál.
18. Švaříček, R., & Šedřová, K. (2010). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál.
19. Uždil, J. (2002). *Čáry, klikyháky, paňáci a auta: výtvarný projev a psychický život dítěte*. Portál.
20. Vágnerová, M., & Lisá, L. (2021). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání* (3. vyd.). Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum.
21. Vágnerová, M. (2017). *Vývoj dětské kresby a její diagnostické využití*. Raabe.
22. Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Karolinum.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ZŠ Základní škola

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Participant 1 – Začarovaná rodina.....	30
Obrázek 2 Participant 1 – Rodina	31
Obrázek 3 Participant 2 – Začarovaná rodina.....	32
Obrázek 4 Participant 2 – Rodina	33
Obrázek 5 Participant 3 – Začarovaná rodina.....	35
Obrázek 6 Participant 3 – Rodina	36
Obrázek 7 Participant 4 – Začarovaná rodina.....	37
Obrázek 8 Participant 4 - Rodina.....	38
Obrázek 9 Participant 5 – Začarovaná rodina.....	40
Obrázek 10 Participant 5 – Rodina	41
Obrázek 11 Participant 6 – Začarovaná rodina.....	43
Obrázek 12 Participant 6 – Rodina	44
Obrázek 13 Participant 7 – Začarovaná rodina.....	45
Obrázek 14 Participant 7 – Rodina	46
Obrázek 15 Participant 8 – Začarovaná rodina.....	48
Obrázek 16 Participant 8 – Rodina	49
Obrázek 17 Participant 9 – Začarovaná rodina.....	51
Obrázek 18 Participant 9 – Rodina	52

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Symboly v kresbě začarované rodiny (vlastní zpracování)	54
Tabulka 2 Symboly v kresbě rodiny (vlastní zpracování)	55
Tabulka 3 Rodiče v kresbě začarované rodiny (vlastní zpracování)	56
Tabulka 4 Důvody začarování (vlastní zpracování)	57

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Vzor informovaného souhlasu

Příloha P II: Struktura rozhovoru

PŘÍLOHA P I: VZOR INFORMOVANÉHO SOUHLASU

Dobrý den,

mé jméno je Romana Trhlíková a jsem studentkou posledního ročníku bakalářského studia oboru Učitelství pro mateřské školy na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Jako téma své bakalářské práce jsem zvolila symboliku v kresbě začarované rodiny u dětí předškolního věku. Má práce je založena na analýze kresby začarované rodiny dítěte a následném polostrukturovaném rozhovoru s autorem kresby.

Z tohoto důvodu bych Vás chtěla požádat o souhlas se zpracováním kresby Vašeho dítěte a následného rozhovoru. Veškeré získané materiály budou využity pouze pro účely mé bakalářské práce a budou zcela anonymní.

Děkuji Vám za spolupráci.

Jméno a příjmení dítěte:

Datum:

Podpis zákonného zástupce:

PŘÍLOHA P II: STRUKTURA ROZHOVORU

Úvod rozhovoru

- Tvá kresba mě velmi zaujala, popíšeš mi, koho jsi v ní nakreslil/a?
- Jsou na obrázku všichni členové tvé rodiny, nebo někdo chybí?
 - Má jeho absence nějaký důvod?

Interpretace kresby

- Kdo je začarovaný v jednotlivých zvířatech?
- Z jakého důvodu jsi zvolil/a právě tohle zvíře? Co mají společného?
- V jakém prostředí se postavy nachází?
- Proč jsi nakreslil/a jednotlivé osoby právě v tomto pořadí? Má to nějaký důvod?

Doplňující otázky

- Jak bys popsal/a svou matku/otce/sourozence? Jací jsou? Co jim jde?
- Co máš na matce/otci/sourozenci nejraději?
- Máte doma nějaké zvíře?
 - Považujete jej za člena rodiny?

Ukončení rozhovoru

- Je ještě něco, na co jsem se nezeptala a chtěl/a bys mi to říct?